SZABÓ PÁL

RÉGIÓ: „MEGHATÁROZOTT TERÜLETI EGYSÉG”

Bevezetés

Pestiesen szólva: „nem semmi” mostanság a régióról írni. Se vége, se hossza a hazai és nemzetközi publikációknak, másrészt a hazai tudományos és politikai körökben a régió olyan pozícióba került, hogy mindenkinek meg van róla a véleménye, mindenki valamilyen szinten, formában ért hozzá, így bizony könnyen kritikusok célpontjává válhat egy ilyen témájú írással előálló szerző[1]. Ezek ellenére mégis honnan az írási kedv? Egyszerű a magyarázata: a tértudományban eltöltött pár év személyes tapasztalata az, hogy mielőtt egy térfogalmat szókincsünkbe emelünk, alaposan és sokoldalúan meg kell ismerni, és csak ezután lehet célszerűen és a különböző körülményeknek megfelelően használni. Úgy gondoltam e tanulságra írásos bizonyítékot is szolgáltatni kell[2].

Ebben a munkában arra teszünk kísérletet, meg se célozva az elérhetetlen teljességet, hogy valamilyen formában összefoglaljuk a régió-fogalommal kapcsolatos álláspontokat, véleményeket, fűszerezve önálló gondolatokkal. A témában való eligazodáshoz szükséges rendező elv a fogalomhoz kapcsolódó különböző dimenziók mentén kifeszített: tudományos értelmezések, közigazgatási-területfejlesztési régiók, valamint magyar és külföldi vonatkozások, EU nómenklatúra.

A régió értelmezésével kapcsolatos általános problémák

Kezdjük röviden a problémákkal, előre bocsátva: nem vágjuk át a „régió gordiuszi csomóját”. A legfontosabb közülük, hogy a régió nem egyszerű, konszenzusos fogalom, a régió sokféle értelmezésű lehet (*Enyedi Gy. 2005*), a pontos

---

[1] Legutóbbi „régió-összecsapás” ld. *Területi Statisztika (2005)* 8. évf. 4. sz.*: Tóth József* kontra *Enyedi György*.

[2] Hasonló indíttatásból íródott korábban egy, a térszerkezetről szóló, interneten elérhető (http://rs1.szif.hu/~pmark) – egyelőre nem publikált formában azóta továbbfejlesztett – tanulmányom: „A hazai területi egyenlőtlenségi vizsgálatok térszerkezet fogalmai”.

fogalomról nem alakult ki konszenzus, rugalmasan értelmezhető gyűjtőfogalom (*Lengyel I. 2003*), nincs egyértelműen meghatározva a régió fogalma (*Benedek J. 2000*), nincs paradigmatikus meghatározás (*Rák V. 2002*). A régió fogalom körül igen erős definíciós inkonzisztencia van (*Oláh M. 1998*). Maga *Walter Isard*, „a regionális tudomány megalapítója is úgy véli, hogy a „régió fogalma megtévesztő", ez a „szellem egyszerű általánosítása" (*Benko, G. 1999, 26. o.*). Mondhatjuk, ahány ház, annyi régió-fogalom, és ebből eredően gyakorta – ha nem definiálja a szerző vagy nem ismerjük a szerzőt, végzettségét vagy az általa képviselt szervezet, iskola stb. „régió-hitvallását" – csak sejtjük, ki miről ír vagy szól. (Ennek felismerve beszél jogosan *Nagy I. (2001, 59. o.)* egy külön régiótípusról: *definiálatlannak* nevezve azt.) Fontos tehát tudni, hogy egy adott, régiókról szóló beszéd, diskurzus esetén a beszélő milyen értelemben használja a régió szót (*Varró K. 2004*). Persze a régió körüli mizéria nem hazai sajátosság, igaz ez másutt is, ha például a brüsszeli eurokratákat hallgatjuk, olvassuk, akkor sem lelünk igazi konszenzusra.

A különböző művek alapján úgy tűnik, hogy a fogalomhasználatot szempontként értelmezve nagyvonalakban *három* dimenzió rajzolódik ki (és e három dimenzió hétköznapi vetületeinek keveredése idézi elő a fogalom mindennapi használatának zavarait):

- beszélhetünk egy „ágazati" dimenzióról: a régió fogalmát eltérően értelmezi az elméleti, tudományos oldal (és ezen belül ráadásul a különböző tudományágak) és a gyakorlati oldal (és ezen belül ráadásul a különböző ágak: közigazgatás, területfejlesztés),
- beszélhetünk egy területi dimenzióról: a régió fogalmát eltérően értelmezik vagy értelmezhetik a különböző országok, régiók „képviselői",
- beszélhetünk egy perszonális dimenzióról: azonos ország, régió azonos elméleti vagy gyakorlati szegmensében tevékenykedők is eltérően értelmezhetik a régió fogalmát.

Mi a három dimenzióból – bár mindegyik kecsegtető – munkánkban az *elsőre* helyeztük a hangsúlyt, ezen belül is a hazai viszonyokra. A harmadik elvet ez gyakorlatilag felszámolja, hiszen az egyes hazai szakértők véleményét – az érdemi mondanivaló figyelembevételével és elkerülendő a kontextus hiányában fellépő gyakori félreérthetőséget – „szétszabdaltuk". A második elvet viszont úgy kezeljük,

hogy a nemzetközi szakirodalmat – a sokszínűség és a hazai viszonyok között is szépen feltárható elméleti gondolatok külhoni párhuzamainak alátámasztásául – egy rövid fejezet erejéig külön taglaljuk. Az egész problémakörre rányomja a bélyegét, hogy használója milyen jellemző térségi szinten (globális, regionális, lokális) mozog. Az egyes országok régió-fogalom használói eltérően viszonyulnak a régióhoz, egyrészt attól függően, hogy hazájuk politikai, közigazgatási berendezkedésű, milyen a regionális szintek és egységek státusza, milyen térpolitikai, területi közigazgatási, területfejlesztési viszonyrendszer áll fenn. (Például Romániában a régiókat a háború utáni kommunista rendszer hozta létre, és e keretben jött létre a magyar autonóm terület, amit a mai román többség összekapcsol a régiók fogalmával, ezért a regionalizálást nem igazán támogatja [*Illés I. 2000*][3].) Ez igaz kis hazánkra is, nem véletlenül írja *Agg Z. (2002)*: annak, hogy Magyarországon nincs egy mindenki által elfogadott régió-definíció – amellett, hogy a tudományágak eltérő megfogalmazásokat adnak – az az oka, hogy nálunk nem lévén a nyugat-európaihoz hasonló regionalizmus, nincsenek régióink sem. A közigazgatási értelemben használt régióknak Magyarországon nincsenek hagyományaik (*Oláh M. 1998*), a nagy, tartományi szintű régiók szerveződésének nincs történelmi hagyománya (*Illés I. 1996*), sőt ha az önálló forrásokkal, autonóm fejlesztéspolitikával, önkormányzati jogosítványokkal párosítjuk a régió fogalmát, akkor ezek értelmében Magyarországon ez ideig nem léteztek régiók (*Horváth Gy. 2005*). Ennek az is a következménye, hogy a különböző munkák erősen támaszkodnak a külföldi szakirodalomra. Bár mi itt a hangsúlyt a magyar vonatkozásokra helyezzük, nem szabad elfelednünk, hogy sok tekintetben e téren is „nyugati mintákat” veszünk át!

A nemzeti jellemzőket tovább színezi, hogy egy-egy adott konkrét téregység „képviselőinek”, szemléletére erős hatással lehet régiójuk valamely jellegadó vonása (pl. természeti kép, etnikum, identitás, magyar viszonyok között egy alföldi vagy egy erdélyi geográfus/regionalista régiótudatát e terek karakteres régióformáló tényezői befolyásolhatják). Emiatt nehéz aztán a régiónak egy konkrét földrajzi tértől való elvonatkoztatását kihámozni, mivel a különböző nemzetiségű, végzettségű stb. szerzők munkáiban gyakorta szorosan összetapadnak a különböző jellemzők, a

[3] „A *Cronica Romana* az RMDSZ régiófejlesztési indítványának szentelt vezércikkének szerzője … kifejti: a Székelyföld régió létrehozására irányuló terv az Alkotmányba és a büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekedet, bűncselekmény, …” (http://www.htmh.gov.hu)

személyes régiófelfogást erősen befolyásolják a szűkebb környezet meghatározó vonásai.

Ha nem valószínűsíthető a konszenzus a fogalom kapcsán és így összetett, bonyolult az egész problémakör, akkor nyomatékkal felmerül a kérdés: *van-e egyáltalában értelme foglalkozni vele?* Véleményünk szerint igen. A szakmai érdeklődésen túlmenően felhozható érvként**,** hogy mivel egyetértünk azzal, hogy „a regionális tudomány a társadalmi tértudományok alapvető közös fogalmait, elméleteit, módszereit egységes rendszerbe foglaló és a társadalmi jelenségeket és folyamatokat ezek felhasználásával vizsgáló társadalomtudomány" (*Nemes Nagy J. 1998, 19. o.*), így egy *térkategória* körüljárása, különböző szempontú értelmezéseinek összegyűjtése, rendszerezése is érdemi mondanivalót hordozhat.

Másik fontos szempont a téma kapcsán**,** hogy, ha elég messze megy egy vita, mindenképpen a szójelentések boncolgatásába fullad (*Hartz retorikai törvénye*) Ezt megelőzendő: egy vita akkor válik érdemivé, ha vagy előtte a szójelentésekben konszenzus alakul ki (ennek itt nincs esélye), vagy ha ismerjük egymás szóhasználatát, fogalomértelmezését, amihez a régió kapcsán e munka talán némi segítséget ad. Ha viszont ennek híján vagyunk, akkor könnyen előállhat a fent vázolt helyzet. Ez lehet, hogy nem probléma a tudományos közegben (elvitatkoznak a konferencián a téma szakértői, néha egymást félreértve), de a gyakorlat (közigazgatás, területfejlesztés stb.) oldalán már igen. Itt szükség van a térfogalmak, köztük a régió egyértelmű definiálására. E problémakört a gyakorlatiasság mellett a divat is hozza: a posztmodern, strukturalista felfogásban a régió fogalma nem lehet egyértelmű, de mint *Varró K. (2004, 78. o.)* hangsúlyozza *Searle J R (2000)* alapján: a fogalmi félreértések „tisztázhatók, ha világos, melyik fogalmi rendszeren belül keressük a választ", azaz egyes szavak, fogalmak bizonyos kontextuson belül nyernek tartalmat. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a régió különböző kontextusban más-más értelmet nyerhet, különböző diskurzív pozíciókból más-más jelentéstartalommal is feltölthető. Más alapon, de ilyen, „attól függ" szemléletet tükröz a jóval korábban megfogalmazott régió-probléma, melyet *Walter Isard (1975 id. Lengyel I. 2003)*, vetett papírra: a régiót a vizsgálandó társadalmi jelenség, probléma függvényében értelmezhetjük, és a vizsgálatba vont tényezők alapján adhatunk rá egyértelmű definíciót. Ez rendbenvalónak látszik, de ezzel a gyakorlati területpolitika nem tud mit

kezdeni. Nincs szükség egységes „fogalomtárra” a társadalomtudomány köreiben, ellenben a területi politikában úgy tűnik igen, és ennek tartalmát a köz számára is világosan és egyértelműen kell artikulálni.

A régió persze nem az egyedüli vitatott jelentésű fogalom, a területfejlesztés (regionális politika) mára jelentősen felduzzadt szakszókincse bővelkedik a különböző térkategóriákban. E fogalmakra az elméleti oldalon, a területi tudományok körében nincs kész, konszenzuson alapuló definíció, mivel a területi kutatás, mint szakterület gyűjtőhelye a különböző szakmáknak (a geográfustól az építészig, a közgazdásztól a szociológusig), így számos fogalom esetén nehéz és néha nem is lehet közös mederbe terelni az egyes értelmezéseket. Azonban a gyakorlati oldalon a területfejlesztés szempontjából – az egyértelmű használhatóság miatt – az alapfogalmakat tisztázni és definiálni kell. Ez a magyar viszonyok között különösen fontos, mivel „A területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek és politikusok tudják, hogy a területfejlesztés ma még nem rendelkezik a többség által elfogadott és egységesen használatos terminológiával” (*Faragó L. 2001, 3. o.*), azaz „sajnos nincs igazán egyetlen olyan világos térfogalmunk és elméleti alapvetésünk sem, amely több – a területi fejlesztésben illetékes – sokféle szakterület egyfajta konszenzusára építhetne” (*Csatári B. 2001*). Ennek meg is van az eredménye, „félreértések és egymás melletti elbeszélések sorozatával találhatjuk magunkat szembe.” (*Faragó L. 2001, 3. o.*), a kutatók, közigazgatási szakemberek, politikusok stb. könnyen elbeszélnek egymás mellett (*Nagy I. 2001*). Emiatt hangsúlyozza *Oláh M. (1998, 8. o.)* is, hogy szerencsés volna „bármely műfajú szakmai megnyilatkozás esetén használt terminus technicusainkat definiálni, más is tudja, micsoda alatt, mikor, mit is értünk.” Erre a különböző hivatalos szinteken nyílik mód (alkotmány, törvény, határozat formájában), és ez gyakorta meg is történik. Ez hoz konkrétumot a kérdésben, azaz a különböző – konszenzuson alapuló – törvényi fogalom-meghatározások, vagy esetleg szakértői közös nyilatkozatok. A „törvényi rendezésből” származik az a másik konkrétum is, hogy az országok egyes hivatalos területi szintjei egyértelműen nevesítettek: ezek a különböző közigazgatási vagy tervezési-statisztikai szintek és egységek. Mihelyst azonban más oldalról vagy akár kicsit „emelkedettebben” próbáljuk meg a teret elemezni (pl. a konkrét vizsgálatokból származó általános következtetések, elméletek, törvényszerűségek megfogalmazása)

máris egy tágabb fogalomtár használatára kényszerülünk, és ilyenkor a különböző társadalmi térkategória-fogalmakat, mint egymás szinonimáit használjuk.

A régiók és a regionalizálás kérdése mára egyértelműen „be van dobva" a köztudatba**,** a magyar sajtóban gyakorta szerepel (*Illés I. 2001, 2001b, 2001c*), a közhelyek gyakoriságával felbukkanó kifejezéssé vált (*Nemes Nagy J. 1997*). Azzal azonban, hogy a régió divatszóvá vált, elérte a divatos kifejezések végzete: feleslegesen is, pontatlanul is használják (*Enyedi Gy. 2005*). Bedobták a köztudatba, és addig-addig cincálták, rágcsálták, amíg abszolút közhellyé nem vált, elveszítette eredeti értelmét és főleg jelentőségét (*Tóth J. 2004*). Ennek oka, hogy míg a tudományos oldal a különböző definíciókat gyártja és elmélkedik, vitatkozik rajta, firtatja a fogalom jelentését, addig – valószínűleg a tudományos közegből történő kicsurgása miatt (ld. különböző nyilatkozatok) – Magyarországon a régió köznapi, sőt politikai értelmezésében is nagy a zavar és a bizonytalanság (*Süli-Zakar I. 2003*). (Például *az MTA RKK sajtóelemzése* a régió fogalmáról arra jutott, hogy „szinte káosz van a sajtó tükrében is, hogy mit ért régió alatt az egyes újságíró, hogy a régiók határai, funkciója, közjogi státusza ügyében milyen elképzelések vannak szocializálva, ebben nagy a zűrzavar. Ez azért van, mert valóban nem teremtettünk rendet. Tehát nincs igazán mit közvetíteni a társadalom felé." [*Pálné Kovács I. 2000, 17. o.*])

A régiókérdés kapcsán nagyon sok fogalom és megközelítési mód keveredett és keveredik egymással (*Zongor G. 2001*). Ráadásul egyes értelmezések bonyolultsága csak fokozza a zavart, például nehezen értelmezhető meghatározásnak tűnik *Oláh M. (1998, 8. o.)*: „a lokális szintet meghaladó funkcionálisan változó kiterjedésű térszerkezeti manifesztáció" vagy *Baráth E. (2003)*: „A régió, lényegét tekintve, sokféle adottságok, aktorok, jelenségek időben formálódó térbeli szintézise."

Kevés az olyan interdiszciplináris érdeklődésre számot tartó térkategória, mely oly sűrűn előfordult volna a hazai tértudományok elmúlt másfél évtizedének publicisztikáiban, konferencia előadásaiban, vitáiban mint a régió (talán a *térszerkezet* még ilyen.) Tovább nő a szám a szám, ha a politikusok, közigazgatási szakemberek, hivatalnokok, vagy akár megszólaltatott gazdasági vezetők stb. nyilatkozatait is számbavesszük. Az utóbbi kör kapcsán ma is aktuálisak *Nemes Nagy J. (1997, 407.*

o.) gondolatai: „A fogalmakat persze nem önmagukért valóan emlegetik, hanem azért mert „működnek", eszméket, politikát, érdekeket jelenítenek meg. S mivel működnek, eladhatók, nem is igényelnek igazából komoly, „tudományos" magyarázatot, ami legtöbbször csak zavart okoz az ilyen esetekben, hisz az esetleg elbizonytalanítja, leleplezi a magabiztos használót s az olvasót-hallgatót."

A régió fogalmával való behatóbb ismerkedésre indokot adhat az is, hogy ha egy fogalomra *2 890 000 találatot ad a Google internetes kereső* (2005 október), akkor valószínűleg bevonult a hazai szókincsünkben, tehát célszerű értelmezni. Ugyanez a keresés három éve (2002 októberében) 770 000-t adott, így hát aktuálisak az akkor íródottak: „Az új szakszavak és azok használata a társadalomtudományokban általában az új idők új kihívásaira adott válaszai a tudomány művelőinek, azonban ez néha elhajlik a modern ízű munkák írásához szükséges felesleges, néha hibás szakszóhasználatba. Ide kapcsolódó érdekesség, hogy ha egy internetes keresővel vizsgáljuk a térség illetve a régió, két, tértudományi szempontból nem azonos …, de mégis szinonimaként használt fogalom előfordulásának gyakoriságát a magyar neten, akkor arra az érdekes eredményre jutunk, hogy míg a térség kb. 180 000 weblapon szerepel (*ez 2005-ben 620 000-et eredményezett*), addig divatosabb (?) társa kb. 770 000-en…." (*Szabó P. 2002*).

Utolsó érvünk a téma felvetése mellett az, hogy e munka talán *tananyagként* is hasznosítható. Számos felsőoktatási intézményben tanítanak, tanulnak ma már olyan tantárgyakat – néha szakmai okokból, néha általánosműveltség-növelőként –, melyek interneten fent lévő tételsoraiban megjelenő elem „A régió fogalma és típusai"[4]. Legyen hozzá egy elolvasható, ám valószínűleg kissé nehezen befogadható, így kifejezetten a tértudományi kérdésekben elmélyülni szándékozók számára hasznosítható anyag. (Munkánkat megelőző, terjedelmes és alapos, a régió fogalmait taglaló munka *Benedek J. 2000* [térelmélet] és *Lengyel I. 2003* ill. *Lengyel I-Rechnitzer J. 2005* [versenyképesség, regionális gazdaságtan, regionális tudomány].)

[4] Ezt a tételt e tanulmány ismeretében – bevallom – én nem szívesen húznám. Talán más se. Persze lehet olyan eset is, hogy, ha a diák elég alapos – mint példa volt már rá – akkor bizony a vizsgáztató az alábbi feleletkezdést hallgathatja meg: „Tanár úr, mintegy 25 féle régiófogalmat ismerek, melyiket mondjam? Esetleg ezek összefoglalását és a saját elképzelésemet mindezek után?" Persze ez a jobbik eset… No meg az is, ha a tanár ezek után teret ad a komoly tartalommal felruházott önálló összefoglalásnak, gondolatoknak.

A régió – általában

A régió fogalmát rendkívül széles körben használják, így rá a különböző *lexikonokban, szakmai „szótárakban*" különböző definíciókat találunk.

Az általános tematikájú köteteket nézve elsőként, megállapíthatjuk, hogy a régió latin eredetű szó, eredeti jelentése az első Nagy Lexikon szerint (*Pallas, 1893-1897*) a regio (itt még e-vel): „irány, vidék, tájék, légréteg"[5]. Már itt feltűnik egy kettősség: a földfelszín és az égbolt „kontextusában" más az értelme, tehát a földrajzi tértől megkülönböztethető a meteorológia által használt régió-fogalom. E meghatározás aztán évtizedeken át megmarad (Révai, Tolnai lexikonok), még az 1960-as években megjelent *Új Magyar Nagylexikon (1961)* is így értelmezi a régiót (táj, tájék, övezet, terület, réteg), sőt a már 1980-as évek végén napvilágot látott *Alapismereti Kislexikon (1988)* is: régió 1. terület, vidék 2. a légkör azonos magasságú rétege pl. alsóbb régiója. (Ez még mindig szerencsésebb eset, mivel például az *Akadémiai Kislexikonból [1990]* kimaradt a fogalom, csak a „regionális vízmű"-nek jutott hely…)

A legújabb lexikonok azonban már bővebb értelmezést adnak, reagálnak arra, hogy bizony gazdagodott a fogalom jelentéstartalma.

A *Magyar Nagylexikon* és a *Regionális elemzési módszerek* c. kötet (*szerk. Nemes Nagy J., 2005*) regionális tudományi kislexikonja is nagyon hasonló, gazdag információ tartalmú régió-meghatározást, definíciót ad, mely a szerzők személyének ismeretében nem meglepő: régió 1. a hétköznapi fogalomhasználatban a térség, vidék, övezet, táj, körzet, államokon belüli területegység szinonimája. 2. a regionális tudományban a régió lehatárolt, a környezetétől elkülönülő területi egység a nemzeti és a települési szint között**,** amelyet a társadalmi folyamatok széles körét átfogó, soktényezős társadalmi-gazdasági összekapcsoltság (kohézió), lakosainak érzékelhető regionális összetartozása (identitás-tudata) valamint érdemi irányítási hatáskörű és önállóságú regionális intézmények rendszere fog tartós egységbe.

A szocializmus korszakából való *Bakos Ferenc szerkesztette (1965) Idegen szavak szótára* már hamarabb többféle értelmezést adott: régió (regio) lat. 1. táj, tájék,

---

[5] A rego, regere; regno, regnare jelentése: irányít, kormányoz valamit, uralkodik valamin; regno, regnare ige – ezt királyi minőségben teszi, rego, regere – ezt más minőségben teszi (*Illés I. 2003*)

övezet, terület 2. (meteorológia) légköri réteg 3. (orvostudomány) testtájék. Ám ennek legújabb kiadása (Bakos F. 2002) már bővült tartalmilag: 1. táj, vidék, övezet 2. meghatározott területi egység 3. (orvostudomány) testtájék 4. (meteorológia) légköri réteg 5. (választékosan) tevékenységi kör, terület 6. (választékosan) kör, társadalmi réteg. Ebből mindenképpen érdekes a 2. meghatározás, mintegy összefoglalja a munkánk lényegét, ezért is választottuk címnek. Az 5. meghatározás kissé zavaros, mivel ágazati értelemben, véleményünk szerint, nem használatos, területi vonatkozása pedig a körzet, vonzáskörzet. A 6. meghatározás kuriózuma, hogy már teljesen elvonatkoztat a földrajzi tértől, de – szintén csak véleményünk szerint – nem igazán használatos ilyen értelemben (esetleg egy társadalmi réteg területi koncentrációja, elkülönülése [szegregáció] eredményezhet „kisebb méretű régiót”?).

Újabb értelmezést ad, ha a *Magyar Értelmező Kéziszótárt (1972)* lapozzuk fel: régió 1. Vidék, övezet 2. Bizonyos magasságban, ill. mélységben lévő (lég)réteg. 3. Szellemi tevékenységnek, jelenségnek bizonyos területe. Ez utóbbi egy újabb, a „földtől elrugaszkodott”, a földrajzi tértől elvonatkoztatott tartalmat ad a régiónak.

Több szempontból érdekes *Cambridge Enciklopédia (1997)* és a *Larousse Enciklopédia (1980, 1994)* esete. Az előbbi, fordításon alapuló kötetben nem jelenik meg a régió fogalma, csak a regionalizmusé: 1. regionális tervezés (egy ország területi egységekre való felosztása), 2. politikai mozgalom[6]. Az utóbbi, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent Magyar Larousse-ban (1994), mely bár francia származású, erősen szerkesztve volt, s így az alábbi definíció olvasható: régió 1. vidék, övezet 2. bizonyos magasságban, ill. mélységben lévő (lég)réteg. 3. szellemi tevékenységnek, jelenségnek bizonyos területe. Ugyanakkor a francia Larousse-ban (1980) az alábbi meghatározások vannak: 1. tartomány 2. közigazgatási egység 3. katonai igazgatási egység 4. anatómiai egység (rövidítve, elfordítva). Az első érdekesség, hogy a francia Larousse első két meghatározását a hazai értelmezésben még nem tudták, merték? átvenni, vagy nem ismerték, hiszen a magyar Larousse definíciója, mint korábban olvashattuk, az Akadémiai Kiadó kissé megőszült „álláspontja”. A másik érdekesség a

[6] „1. Regionális tervezés: egy ország területi egységekre való felosztása politikai, fejlesztésbeli és adminisztratív célból. A felosztás alapja az egyes területi egységen belül feltételezett egységes (pl. társadalmi, gazdasági jellemzők megléte). 2. Politikai mozgalom, amelyben egy területi egység lakosai hangoztatják saját, azaz más területi egységektől különböző identitásukat. Ennek alapjául szolgálhatnak nyelvbeli különbözőségek (pl. Belgium), vallási különbözőségek (pl. É-Íro.) és etnikai különbségek (pl. iraki kurd népesség).” (*Cambridge Enciklopédia 1997*)

brit és francia különbözőség, mely a korábban emlegetett területi dimenzió jelenségének eklatáns példája. Míg az unitárius berendezkedésű Nagy-Britanniában a majd ezeréves megyék mellett nincsenek hagyományai a mai „modern" régióknak, addig a regionalizált Franciaországban a háromszáz éves megyék mellett már több évtizedes múltra tekint vissza e területi szint[7]. Egy-egy fogalom például esetünkben a régió, a különböző országokban más és más tartalmú lehet, valamint idővel újabb vagy akár más tartalmat is nyerhet. Például Barta Gy. szerint az angol region, regional kifejezéseknek nincs egyértelmű magyar megfelelője, illetve más nyelvekben is különböző szemantikai hátterű fogalmakat használnak (*Lengyel I. 2003*).

Újabb értelmezési dimenziók nyílnak, ha az amerikai *Webster's-t (1996)* lapozzuk fel : régió: 1. a terület (territory) vagy a tér (space) egy része; country vagy district; realm (mely:a) királyság, birodalom, állam; b) (tudomány) tartomány [matematikai és meteorológiai értelemben]; c) [növénytan, állattan] vidék, övezet); speciálisan egy olyan réteg, melyekre a levegő vagy a tenger fel van osztva elképzelt határok mentén 2. A Föld felszínének egy zoo(állat)geográfiai övezete: az Ausztrál régió. 3. Az emberi test egy része, a hastáj körülírása céljából használt anatómiai és gyógyászati kifejezés (rövidítve, elfordítva).

Az *Encyclopaedia Britannica (Online)* szerint: a társadalomtudományokban egy összefüggő terület, mely válogatott, definiált kritériumok szerint homogén, és megkülönböztethető a szomszédos területektől, régióktól ezen kritériumok szerint (*www.britannica.com*).

---

[7] Nagy-Britanniában régen, a dekoncentráció jegyében hoztak létre régiókat, de ezek a regionális politikán túl nem tudták kiterjeszteni tevékenységüket, mely stagnálás végül a hetvenes évek végére szinte teljes elsorvadásukat, majd formális megszűnésüket eredményezte. Később a regionális struktúra bevezetése az EU Strukturális Alapjai és Kohéziós Alapja által támasztott közigazgatási és pénzelosztó követelményrendszeréhez történő igazodás miatt történt meg, és az Egyesült Királyság kormánya – állításuk szerint – elkötelezte magát Anglia tekintetében a regionális kormányzás iránt, de a végrehajtás módja még nem alakult ki. Franciaországban az 1950-es évek regionalizációs törekvései után 1964-ben – a közigazgatási reform keretében, az 1959-ben kialakított rendszer stabilizálása mellett – a területi gazdasági tervezés és ezek megvalósítása érdekében az országot – a nagy francia forradalom idején létrehozott megyék (jelenleg 96) meghagyásával – rendelettel 22 egységre (tervezési régióra, gazdaságirányítási körzet) osztották, és létrehozták ezek intézményeit (regionális igazgatási konferencia, regionális gazdasági fejlesztési bizottság), amivel létrejöttek a régiók és intézményesültek. 1972-ben törvény is rendelkezett róla, s így a régió jogi személlyé vált, közintézményi státusban. (A különböző országok közigazgatási, területfejlesztési funkciójú területi szintjeiről bőséges immár a hazai szakirodalom, tekintve csak pl. a Comitatus vagy a Magyar Közigazgatás c. folyóirat számtalan cikkét. A témához köthető összefoglaló munka, tanulmánykötet is született már több, pl. *Szigeti E. [szerk.] 2001, Pálné Kovács I. 2001, Horváth Gy. 1998, Horváth Gy. [szerk.] 2000*).

Ez a szemlélet a szellemi régióval, a meteorológiai, orvostudományi értelmezéssel karöltve átvezet minket a következő témakörbe, azaz hogyan is értelmezik egyes tudományok a fogalmat. Ennek bevezetőjeként a *nyelvészet* terén kezdhetjük vizsgálódásunkat. A történeti fejlődés a magyar nyelvben annyit tett ki, hogy az eredetileg latin kifejezés magyarosítása során é lett az e-ből: regio, régió. Érdemes megfigyelni, hogy mindössze ehhez hasonló csekély morfológiai átalakuláson ment át több más nyelv esetében is, és így nincs különösebb gond, a fogalom „felismerése" elég egyértelmű (szemben például a „tér" fogalmával): angol: region, német: die Region, francia: région, olasz: regione, holland: regionen, regio's, gewest, spanyol: región, portugál: regiõ, szlovák, cseh, román, lengyel: region, szlovén, horvát: regija stb. A nyelvészet esetében felhozható még a régióhoz kapcsolódva a regionális jelző: a regionális köznyelv – egy nyelvi réteg, a területi, táji megoszláson alapuló népnyelv, illetőleg tájnyelv, valamint a vidéki városok, nagyobb települések nyelve (*Nyelvművelő Kézikönyv, 1985*).

A régió a különböző tudományterületek értelmezésében

A régió fogalmát különböző diszciplínák használják, így tudományos meghatározása is elég sokféle (*A. Gergely A. 2001*). Ráadásul *Vofkori L. (2002)* szerint a régió tartalmának, fogalmának meghatározásában az egyes tudományterületek között nagyok a szemléleti különbségek. A tér- és társadalomtudományok esetében azonban azért nem beszélhetünk ekkora differenciáról.

A fogalom boncolgatást kezdhetnénk *történeti dimenzióban*: a régió fogalmának szabatos meghatározására irányuló kutatások nem új keletűek, *Benko, G. (1999)* szerint a XIX. században és a XX. század elején elsősorban a földrajztudósok mutattak a probléma iránt élénk érdeklődést, majd az elmúlt évtizedekben a politológusok, közgazdászok próbálták meghatározni és a közös cselekvés számára használhatóvá tenni. E kör azonban bővebb, hiszen a földrajz, közgazdaságtan, politológia mellett a szociológia, az igazgatás-tudomány is például palettájára vette a régió elméleti és gyakorlati szempontú értelmezését, és ezek metszetét (?) a regionális tudomány hívői próbálják harmonizálni. Mindegyik esetében felfűzhető lenne egy

kronológiai skálára az értelmezések alakulása. A földrajz kapcsán erről ld. pl. *Probáld F. (1995), Győri R. (1999)*.

A közelítést kezdhetnénk egy nagyon tág *térelméleti-filozófiai* (például a régió és más társadalmi térkategóriai fogalmak közös jellemzője, hogy lehatárolt térrészek, amelyeket különböző térelemek [dolgok, helyek] meghatározott egyenlőtlensége és rendezettsége jellemez [*Nemes Nagy J. 2000*]), vagy térfelosztási-statisztikai elméleti problémakörből kiindulva, de erre számos tanulmány vállalkozott: ld. pl. *Nemes Nagy J. (1998), Benedek J. (2000), Faragó L. (2003, 2004, 2005), Dusek T. (2004)*. Ez ráadásul messze vezet, hiszen maga a tér is igen összetett kategória (*Csatári B. 2001*).

Ezek helyett más dimenziót választottunk. A régiónak – a mi területi és társadalmi szemléletünket előtérbe tolva – alapvetően *kétféle megközelítése* van. Az egyik a tudományos élet (homogén régió, funkcionális régió), a másik a gyakorlati élet (közigazgatási régió, területtervezési-fejlesztési régió). A két kategóriához, négy típushoz számtalan meghatározás kötődik, és ezek össze-össze érnek, így nem meglepő, hogy a szakmai életben (pl. konferenciákon) gyakran okoz kisebb-nagyobb bizonytalanságot a régió „vegyes" értelmezése, használata (*Ivancsics I. 1998*). (Szűkebb relációban: *Lengyel I. [2003]* szerint sokszor gondot okoz a régió fogalma kapcsán az intézményi és közgazdasági térfelfogás keveredése.)

A régió fogalma a XX. század első évtizedében, majd a hatvanas években újra a tudományok össztüzébe került: alig akad település-, tér- vagy társadalomtudomány, amely ne definiálta volna újra a maga tér-képzeteit, s köztük a régióét is, emiatt alig akad reflektív viszonyra épülő társadalomtudomány, amely negligálhatja e kérdést. Keresik az utóbbi években, miként lehetne operacionalizálni a régió egységét, fogalmát, változatait, átalakuló tartalmát (*A. Gergely A. 2001*). Figyelmünket a társadalom- és tértudományokra fordítjuk, e kettőnek is főleg a metszetére, így a nem földrajzi térhez kötődő tudományágak fogalomhasználatát viszonylag röviden elintézzük: beszélnek a bölcsészet, vallás stb. esetében anyagi és szellemi régióról, az informatikában webes környezetben értelmezett régióról[8] (sőt a földrajzi tér különböző fogalmai, így a régió is, értelmezhetők a kibertérben, valamint az

[8] A régió egy olyan terület a weboldalon, mely különböző információkat jelenít meg és tartalmazhat: portlet-eket, item-eket, sub-page link-eket és tab-okat (https://my.wsu.edu).

informatika, oktatás, információs társadalom stb. kapcsán beszélnek ún. tanuló és intelligens régióról is) és az orvostudományban anatómiai régiókról[9]. A fogalom kapcsán az egzakt definíciókra építő természettudományt is röviden nézzük csak meg: a meteorológia „szakfogalma", légköri réteget értenek alatta (pl. D, E, F régió), bár a hétköznapokban a földfelszín egy részére használják; a biológia is használja, pl. élőlények (test)részei, vízréteg, a flóra és fauna régiói (pl. az Ausztráliai Régió). Ez utóbbi már az általunk vett földrajzi térhez köthető, a földfelszín bizonyos szempontok szerinti felosztásához.

Az *építészet* esetében elméleti síkon, leginkább a regionalista gondolkodás és a szerves építészet dualizmusa révén kerül elő a régió: az organikus épület a „szellemmel telített" környezetből (régió) sarjad ki (az éghajlati jellemzők, a hely anyagszerűsége, morfológiai és történeti adottságok stb. egy épületben is testet öltenek), vagy az építészet maga „teremti" a régiót. Értelmezhető úgy is, hogy a régió fogalma az építészeti kontextus, a „hely" meghatározottsága, s hogy ez morfológiai, szerkezeti, tér-szervezési, anyaghasználati szempontból kötelezettségeket ró az építészre (a „hely szellemében fogant építészet"), azaz fontos körülmény az organikus építészeti gondolkodás számára is. (*Török Á. 2005*). Az építészeti kontextus hazai interpretációját nézve felmerül, hogy létezik-e regionális építészet Magyarországon? Erre két vélemény (*www.epiteszforum.hu*) „A város … a régió képét csupán kiegészíti… Sem Győrrel, sem Sopronnal nem lehet a régiót kizárólagosan jellemezni. …Mivel Magyarország kulturális értelemben is kicsi, ezért régiói építészetében sincs túl nagy különbség. Ugyanakkor egy régió építészete is sokszínű lehet, hiszen topográfiai adottságai, az ott élők gazdálkodása és életmódja is más és más. Gondoljunk csak az Őrségre és a Kisalföldre. Regionális építészet helyett, mely egybemossa az építészeti alkotásokat, inkább a régióra reagáló építészet fogalmát használnám." (*Gunther Zs.*) A régió „nem egyedül építészeti kérdés. Összefügg az életformával, a gazdasági formával, amelyek aztán építészeti formává és településformává válnak. De a régiók és kulturális formák klasszikus meghatározása ma már nem lehetséges. Ennek ellenére az épület- és településstruktúrákban még mindig jelen van az emberi kéz által közvetlenül megmunkált táj maradványa, és ezt nem lehet kitörölni. A múlt halotti maszkja még mindig itt van, szembesülünk vele

[9] Regio: táj, tájék, pl. regio mamillaris, regio olfactoria (*Donáth T. 1994*).

régióban." (*Otto Kapfinger*) A fizikai, műszaki tervezés és a területrendezés számára szintén kissé nehézkes a regionális dimenzió, leginkább a hálózati struktúrák (autóutak, vezetékek stb.) szintjén ér fel idáig. (Bár Magyarországnak és megyéinek is van területrendezési terve: ez a lehatárolt térségek funkciót azonosítja.)

A *társadalomtudomány* felől közelítve, megfigyelhető, hogy az utóbbi időszakban e területen egyre jelentősebb szerepet kap a régió kérdésköre. A régió fogalma ismét a társadalomtudományok figyelmének előterébe került, alig van társadalomtudomány, amely ne definiálta volna a közelmúltban a maga térképzeteit, s köztük a régióét is (*A. Gergely A. 1998*). A régió a 20. század egyik legbonyolultabb kategóriájává, kérdéskomplexumává vált, tudományos és politikai viták kereszttűzébe került, minek oka, hogy a kategóriához sokféle megközelítés és különösen sok érdek kötődött és kapcsolódik ma is (*Hajdú Z.-Horváth Gy.-Pálné Kovács I. 2002*). Az előző blokkhoz képest az is jellemző, hogy a régió átcsúszik a fizikai térből a társadalmi kapcsolatok, rendszerek stb. terébe. Sőt, több esetben ez válik dominánssá.

A *politológia* (és a politikai földrajz) a hatalom megosztásának folyamatában fogalmazza meg a régiók szerepét (*Nemes Nagy J. 1997, Kovács T. 2003*). *Nemes Nagy J. (2000, 56. o.)* szerint „manapság leginkább az a jellemző, hogy a régiókat nem elsősorban a nemzeti szint alatt, hanem nemzetközi keretekben emlegetik, a világ kisebb-nagyobb térségeire" értik. Emellett a kisebbségi, etnikai régiók érdekei, képviseletei, konfliktusai kapcsán, valamint a politikai és a földrajzi terek, régiók kapcsolatainak boncolgatása során kerül elő a fogalom. Sajátos politikai régióknak tekinthetők országon belül a választási körzetek (*Nemes Nagy J. 2005*).

A *jog, az igazgatástudomány* szemléletében fontos momentum az intézményesült irányítási, igazgatási funkció a régió kapcsán (*Nemes Nagy J. 1997, Agg Z. - Nemes Nagy J. 2002*). Érdekes szelete e körnek a régió alkotmányjogi helyzete (vajon szerepel-e egy Alkotmányban nevesítve). Mivel az igazgatásnak számos gyakorlati vonatkozása van, ezért ennek részleteit később tárgyaljuk.

A *történelemtudomány Hasslinger, P.* szerint nem birkózott meg a régió fogalmával: „a régió fogalma nehezen meghatározható; általános jelenség ugyanis, hogy a régió messzemenőkig tetszőleges kategóriákat szemléltet. A

történelemtudomány számára *Hartmuth Voigt* bizonyára joggal állapította meg, hogy eddig még nem sikerült meghatározni a régió világos és általános érvényű definícióját … a régió fogalmát más, hasonlóan ambivalens fogalmakhoz, mint pl. „etnicitás" vagy „identitás" társítja." (*Hasslinger, P., http://www.hhrf.org/hhrf/index.php*). *Nagy R. (2004)* szerint viszont történeti régiónak nevezzük azt a földrajzi-történeti egységet, amelyet a történelem folyamán tartományként kezeltek és/vagy területi-közigazgatási autonómiát élvezett.

A szociológiai és az antropológia az etnikai-kulturális, szellemi-tudati összetartozásra teszi a hangsúlyt, és a régió fogalmát akár az *identitás* fogalmával társítja, a régiót, pedig mint szociológiai-szociálpszichológiai-antropológiai jelenséget kezeli (*Nemes Nagy J. 1997, Kovács T. 2003*). Például *A. Gergely A. (1998, 15.o.)* mentális egységként értelmezi a régiót („inkább a lokalitások képzetei, igényei, belső motivációi alapján tudnám elfogadni a maguk saját régióját, melyet identitás vállalásával megnyilvánítanak."), elismerve, hogy a mentális reprezentáció és a térbeliség kapcsolatában sok elem nehezen definiálható. Azt is kiemeli (*A. Gergely A. 2001*), hogy a legszélesebb értelemben véve az etnoregionális térfogalmak alapja az a régió, amely lényegében területi és kulturális egység, határoló fogalmai nem gazdaságiak, nem politikaiak, hanem kulturálisak, úgyis mint életmód, vallás, kapcsolati kultúra, nyelv, művészet, mitológia, mentalitás, értékrend - vagyis valamely specifikus és sajáttá tett (elsajátított, értékként megőrzött) kultúra. Az etnoregionalizmus mentális szférájában tehát egy régió etnikailag megalapozott képzete áll. Hasonlóan a szellemiségre hegyezi ki a régiókat például – a térfelosztás problémáival együtt – *Hamvas Béla (1988)* is. *Nemes Nagy J. (2000, 56.o.)* szerint e diszciplínák sajátossága, hogy „esetükben a földrajzi térhez való kötöttség, lokalizálás, és a térbeli folytonosság jóval kisebb szemléleti súlyt kap, régióik sokkal inkább diszkrét elemekből álló „belső" térbeli formációk, amelyeket meghatározó módon formálnak az interperszonális és csoportközi kapcsolatok." Ennek kérdései, annak függvényében, hogy a regionális összetartozás érzete és az identitás gyakorta a különböző célú regionalista mozgalmak táptalaja, más országokban alaposan körüljárt kérdéskör. Például *Soós E (2001)* szerint a regionális identitás a régiók felépítésének lényeges része, a regionális sajátosságok meghatározásánál lényeges az értékek, a normák és magatartásformák különbözősége (miknek háttere akár a vallás, a nyelv) az egy államon belüli régiók között. A régió fogalma tehát a tradicionális homogenitást,

a kulturális és nyelvi azonosságot feltételező entitás. Hazai viszonyok között születtek identitásvizsgálatok, de csak néhány ment rá a régiók kérdéskörének elméleti és gyakorlati részére (pl. *Oláh M. 1998*). A regionális identitásról többet beszélünk, mint amennyit tudunk róla (*Pálné Kovács I. 1999*). (Erre a magyar vonatkozások kapcsán még visszatérünk.) Elgondolkodtató, hogy ha a térségi identitás formálja, vagy akár alakítja ki a régiót, vajon ez működik-e visszafelé? Egy régió kialakítása idővel meghozza-e az identitást is? Ott, ahol nem a térfelfogás, nem valamely topológiai kiterjedés a meghatározó, hanem a teret belakó emberek karaktere, identitása, mozgása, értéktudata, ott valóban a történelmi idő adja meg valamely földrajzi egység zsánerét, s válik a többitől megkülönböztethetővé (*A. Gergely A. 1998, 12. o.*), de működik-e ez mesterkélt határoknál, vagy csak olyan meghúzott határoknál, melyek valamely korábbi vagy meglévő társadalmi válaszvonallal nagyjából egybeesnek?

A tudományos élet egy csoportja azonban erősebben köti a régiót a földrajzi térhez, annak természeti, társadalmi, gazdasági jegyeihez: *a regionális földrajz, a gazdaságföldrajz és a regionális gazdaságtan, illetve újabban az új szemléletű közgazdaságtan.* Ám itt az ágazati rendezési elvünk fonalai alaposan összegabalyodnak, főleg a hazai terepen. Mivel az, hogy ki minek tartja magát, és milyen tudomány nevében nyilatkozik nem minden esetben világos, ezért itt áttérünk a regionális tudományi szemlélet követésére, sőt mivel a különböző – korábban is – érintett tudományágak több területen összeérnek, és metszetükben ott virít a régió, ezért mintegy nagyszabású szintézisként is értelmezhetjük e *regionális tudományi kísérletet.* Itt már több helyen a perszonális rendezőelv is kibukkan.

A regionális tudomány elválaszthatatlan a régió fogalmától (*Benko, G. 1999*). A *regionális tudományi* közelítés a fentebbieknél „térelméletibb" közelítést adhat a régióra. *Lengyel I. - Rechnitzer J. (2005, 26. o.*) azonban – mivel a vizsgálati ismérvek miatt a lehatárolt régiók között különbségek vannak – inkább azt hangsúlyozza, hogy a regionális tudomány egyik alapvető vizsgálati iránya a „régiót alkotó elvek megadása, mindezeknek a társadalmi és környezeti-természeti hatások általi elemzése", valamint a regionális tudomány alapkérdésének tekinthető „régiók csoportosítása, azok típusainak meghatározása". Ez alapján három régiótípust neveznek meg: tervezési, avagy programozási; csomóponti; homogén.

Ennél azonban távolabbról indulva kiemelhető, hogy a régió és más térkategóriák közös jellemzője, hogy *lehatárolt térrészeket* jelentenek (*Nemes Nagy J. 1998*), azaz a régió fogalmával operáló területi tudományok, művelőik lehatárolt térrészként azonosítják a régiót. Másrészt? Hát itt bizony már kissé szerteágazó az értelmezés. *Benedek J. [2000, 55.o.]* szerint ezenkívül általánosan elfogadott, hogy „a régió a tér leírásának formája, eszköze, amely a tényeket rendszerezi.". *Lengyel I. (2003, 72. o.)* „metszetet" a regionális tudomány – a definícióban meg nem nevezett – művelőire talál, és mintegy összefoglalja a régió-kérdés számtalan dimenzióját: „A regionális tudomány neves képviselői egyöntetűen hangsúlyozzák, hogy a térszerveződés és így alapegysége (területi egysége), a régió alapvetően *társadalmi képződmény*, amely az időtől és tértől (helytől), valamint a társadalmi szerkezet jellemzőitől függően más-más módon jelenik meg."

A régió-fogalmak közötti különbségtétel alapja, illetve egy-egy fogalom többféle értelmezésének oka, hogy a különböző definíciók hozzá-hozzá tesznek valami egyéb tartalmi elemet (lehatárolási szempontot), de e tekintetben a publicisztikákban már nincs nagy konszenzus. Ám például történt „diskurzus", s így kísérlet a konszenzusra: egy eredményes volt például az 1991-ben Szegeden rendezett „*Regionalitás*" című konferencián megfogalmazódott, igen terjedelmes régió-fogalom (ld. később), hasonló definíciót nem adott viszont több egyéb, szakmai konferencia, például az ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszékén (1997.01.15.) rendezett szakmai vita („*Régió, regionalizmus" konferencia*): „a méret és régióképző elemek dolgában itt sem született szakmai konszenzus (mint kiderült, a fogalmat használó szakmák mindegyike mást ért alatta)" (*Oláh M. 1998 6. o.*)

Ami sok meghatározásban közösnek tűnik, hogy a határon belül valamiféle *összetartozást* és az ezen alapuló lehatárolhatóságot hangsúlyozzák. Ez azonban kétirányú lehet, vagy a hasonlóság, vagy a különbözőség köti össze belülről a régiót. Ezt hívhatjuk a *régió dualizmusának*, és ez jelenik meg a két alapvető régiótípusban: homogén és funkcionális régió. Míg az első esetében a régiók egységeinek (részeinek, alkotóelemeinek) különböző szempontok alapján kiemelt jellemzői, vonásai közösek, és az ebből eredő hasonló létük, tevékenységük stb. miatt kerülhetnek egy régióba, addig a második esetben a részek különbözőségből eredő egymásra utaltság, és az ezek miatt kialakuló kapcsolatok, tehát a funkcionális összetartozás miatt jöhet létre egy régió. Az első esetben a másság megjelenése húzza meg a határt, a második

esetben pedig a hovatartozást az dönti el, hogy melyik másik, tőle különböző egység funkciójához – választás alapján – kapcsolódik rá az egység. Mindkettő régió esetében a szomszédos, hasonló elven szerveződő tértől való elkülönülésen van a hangsúly: a homogén régió esetében az egyedi sajátosságok (klasszikus regionális földrajzi szemlélet) a kiemelhetők: „a homogén régiót az alkotó térstruktúra egyedisége határozza meg." (*Benedek J. 2000, 62. o.),* míg a funkcionális régió esetében ez úgy jelentkezik, hogy a régión belüli interakciók jóval élénkebbek, mint a régión kívülre irányulók. E kettősséget a régiótipizálás során *Haggett, P. (2001, id. Lengyel I. 2003)* úgy fogalmazza meg, hogy a régión belül homogenitás/heterogenitás alapján két alaptípus különíthető el: az uniform és a csomóponti régió; az uniform (egységes) régiók homogének, a csomópontiak viszont heterogének. Gyakorlatilag, amikor városi és rurális terekről, régiókról beszélünk, akkor is kettősség jelenik meg. Napjainkban mind a kettő fontos: egyrészt előtérbe kerültek a nagyvárosból és vonzáskörzetükből álló városrégiók (city-region), mint a globális verseny területi egységei (*Lengyel I. 2003*), másrészt a rurális terek gazdasági felzárkóztatására egyre több program indul szerte.

A két típus azonosságot, átfedést, sőt egymásban foglaltságot is produkálhat. Az utóbbi esetében: egy homogén térben is kialakulhatnak funkcionálisan elkülönülő régiók, másrészt egy funkcionális tér is állhat több homogén régióból. Persze döntő szerepe van annak, hogy hogyan értelmezzük a homogenitást és a funkcionalitást, és vajon komplexen vagy tényezőnként, és vajon együttesen vagy külön-külön. Ráadásul ez a múltban is determináló lehet, hiszen izgalmas kérdés, hogy: „a múlt valóságában is léteztek-e ilyen típusú homogén, illetve funkcionális terek, vagy ezeket a kutatás hozza-e létre …". *Győri R. (1999, 81.o.)* A következőkben ebben az összetett jelenségben próbálunk támpontokat adni.

Jellegzetes csoportot képez a régió-meghatározásokon belül az összetartozás *komplexitásának* (komplexitás, kohézió, karakteres belső struktúra, kohézióval rendelkező földrajzi integráció, térbeli harmónia) hangsúlyozása.

A komplexitás – többek szerint – a régió fő jellemzője. Ez *Nemes Nagy J. (1998), Agg Z. (2002), Kovács T. (2003), Lengyel I. (2003)* szerint *a földrajz* szemléletére jellemző. *Probáld F. (1995, 40, 41.o.)* például is a komplexitás mellett

teszi le voksát: „a regionális geográfia tárgyát …a földrajzi környezet meghatározott, időben is változó-formálódó komplex térbeli egységei (régiói) képezik.” ill. „a magunk részéről a régió fogalmát szívesebben vonatkoztatjuk … komplex földrajzi egységekre.”[10] Ezt a szemléletet osztja a földrajzosok táborából *Süli-Zakar I. (2003, 127.o.)* is, ki szerint *a régió földrajzi integráció*, földrajzi entitás. Hasonló felfogást tükröz *Ashworth, G.-Bora Gy. (1999, 35.o.)* megfogalmazása is: „A régió a tér olyan részlete, amelyet közös vonások fognak össze és jellemeznek (például ugyanaz a gazdasági ág vagy adott központtól való függés)”, ahol az első tényező tipikusan homogenitást, a második pedig funkcionalitást jelent. A komplex régió az előbb ismertetett két típust próbálja magába zárni, hiszen „a nagyfokú homogenitáson kívül a környezeti rendszer elemei között mutatkozó sokrétű kölcsönhatások összessége jellemzi” (*Probáld F. 1995, 41. o.*). A homogenitás és funkcionalitás társadalomföldrajzi szempontból elkülönülő jegy lehet, de nem mindig jelent egymást kizáró okot. A funkcionalitás elvén szerveződő térbeli-területi egységeik (ill. részelemeik) is idővel hasonlatosakká válhatnak egymáshoz, illetve a homogén alap több szempontból funkcionális régiót eredményezhet.

A korábban említett szegedi konferencián megfogalmazott régiófogalom – mely szerint a jellegzetes természetföldrajzi adottságok bázisán, a közös történelmi múlt, a gazdálkodási mód és szerkezet, az ezekre épülő erős összetartozás, az infrastruktúra többé-kevésbé egységes rendszere, a népesség tudatában is meglévő régiótudat hoznak létre egy regionális egységet (*Süli-Zakar I. 1997, Agg Z. 2002*) – viszont rámutat a komplexitás egy másik forrására is: a komplex megközelítés jellemző akkor is, ha egyszerre több szakterület képviselője próbál konszenzusra jutni, és mindenki beleteszi a saját funkcionális és/vagy homogén régióképzetének alkotóelemeit. Ez nem biztos, hogy célszerű, mivel az ilyen részletesség esetén még sok egyéb elemet is bele lehetne tenni. Sőt, ráadásul ha számos különböző tényező egyidejű megvalósulását várjuk, akkor bizony alig-alig találunk olyan térséget, mely régiónak nevezhető[11].

---

[10] Az idézett munka külön pontja foglalkozik az ún. komplex (intergáns) gazdasági körzetekkel, melyek különbözősége a komplex régiótól talán abban ragadható meg, hogy előbbi az országokon belüli területi munkamegosztás rendszerének elemei.

[11] Emiatt nem értelmezhető igazából az alábbi felfogás (nincs ilyen régió): „Objektív adottságokon nyugvó, „természetes” régió: különböző kritériumok alapján meghatározható terület, amely földrajzilag behatárolható, sajátos gazdasági struktúra jellemzi, lakói más térségtől eltérő etnikai, nyelvi, kulturális, vallási jegyekkel, valamint közös múlttal, közös történelmi emlékezettel rendelkeznek. Alkalmas

Vannak definíciók, felfogások, melyek nem a komplexitást, hanem *az összetartozást emelik ki*, de az összetartozásnál nagyjából meg is állnak, például: a régió olyan erőtér, amelyben a centrifugális erők hatása erőteljesebb, mint a centripetálisoké (*Tóth L. 1995 id. Süli Zakar I. 1997*); „A „régió", mint fogalom alatt – általában – egyedi sajátosságokat felmutató, valamilyen közös jellemzőket magában foglaló, s ezek alapján földrajzilag elhatárolható területi egységet értünk." (*Kovács T. 2003*) Mindkét típussal szemben megfogalmazódik azonban az, amit *Nemes Nagy J. (1997*) szakmai közvélemény-kutatása mutatott ki, vagyis, hogy a régióra egyetlen, kizárólagos definíció nem adható. *Nagy I. (2001, 59.o.)* szerint is „a régió, összetettségéből eredően, önmagában nem értelmezhető", a megoldást abban látja, hogy „az eltérő tartalom csak jelzős szerkezettel használva különböztethető meg". Ezzel el is jutunk a klasszikus régiótípusokhoz.

A *homogén régió* (formális, uniformizált, struktúra, rendszer [*Benedek J. 2000*]) az, „amelynek részei nagyon hasonló természeti, társadalmi vagy gazdasági jellemzőkkel bírnak, s ezek által is egységes arculatot, megjelenést képviselnek" (*Lengyel I. - Rechnitzer J. 2005, 30. o.*), a régió meghatározása valamilyen közös tulajdonságok, adottságok alapján történik (*Illés I. 2003*). E jelenségkörében egyrészt a homogenitással kapcsolatban gond, hogy magyarázhatjuk úgy, hogy a régió a földrajzi térben tapasztalható sokszínűség viszonyai között a társadalmi-gazdasági-kulturális és/vagy a természeti téren megnyilvánuló homogenitást képviseli. Úgy tűnik, hogy a homogenitás inkább természeti alapon van jelen, azaz a természetföldrajzi meghatározottságú táj jelenti az alapot (a táj, „amely teljesen homogén helyek (geotópok) sejtjeiből épül fel" [*Probáld F. 1995, 41. o.*]). Persze mások inkább a közös társadalmi alapra (pl. etnikum, kultúra), helyezik a hangsúlyt, azaz „nem a tér puszta léte adja a régiót, hanem az ott élők töltik meg tartalommal (*A. Gergely A. 1998, 12. o.*). *A természeti és társadalmi szempontokat párosító szemlélet* az előbb taglalt komplexitással párosítható.

---

különböző állami, államigazgatási-közigazgatási funkciók ellátására, illetve önkormányzásra is. Lehet államhatárokon belüli, vagy azokon átnyúló. A gazdasági funkciók ellátása mellett a régió a nyelvi, kulturális, nemzetiségi konfliktusok megoldására is adekvát keretet nyújthat." (*Szabó R. 2005*).

Másrészt a *homogén régió* esetében a lehatárolás a hasonlóság elvén alapszik, de nemcsak sok szempont szerint, hanem akár egy-két tényező alapján is lehet ez (pl. természetföldrajzi, demográfiai, gazdasági, politikai [*Illés I. 2003*]). Így viszont, ha ezt elfogadjuk, számtalan esetben beszélhetünk régióról. Emiatt mondja *Enyedi Gy. (2005, 307. o.)*, hogy „a pontos meghatározások nagyon fontosak, hiszen a régió – valaminő szempontból homogén, körülhatárolható területi egység – sokféle értelmezésű lehet" ezért a pontos meghatározások nagyon fontosak (történelmi, kulturális, közigazgatási stb.)" *Lengyel I-Rechnitzer J. (2005)* szerint vannak például földrajzi régiók (természetföldrajzi hasonlóság), mezőgazdasági, ipari, idegenforgalmi, város régiók stb. *Vofkori L. (2002)* szerint pl. gazdasági, kulturális, etnikai stb. *Rák V. (2002)* szerint kulturális, etnikai, gazdasági, vallási, politikai, statisztikai, szociológiai, földrajzi régiók.

Az ilyen közelítések tehát *különböző tényezőkre* (természeti, társadalmi, gazdasági) és így típusokra helyezhetik a hangsúlyt. A különböző, homogenitást adó tényezők (pl. táj, településkép, geopolitikai jellemző, történelmi szempont, etnikai, kulturális hasonlóság, hagyományok, közös értékrend, gazdasági egyveretűség) alapján jelennek meg a legkülönfélébb régiótípusok (népzenei, gasztronómiai stb.). Nagy kérdés, hogy vajon szabad-e egy néhány tényezőre alapozni, vagy a homogenitás komplexebb megjelenése kapcsán beszéljünk régióról. A homogenitást *Probáld F. (1995, 41. o.)* például nem használja a régióra, a térségtipizálás során a „csupán egy-egy természeti tényezővel, társadalmi jelenséggel vagy gazdasági ágazattal foglalkozó kutatások" során kirajzolódó ún. formális körzeteknél említi (relatív homogenitás ill. szomszédos körzetektől való eltérés). Ennek kapcsán (*Agg Z.-)Nemes Nagy J. (2002)* kiemeli, hogy a legnagyobb régió-termelő szféra a gazdaság, és az ágazati körzetek egy-egy relatíve homogén társadalmi részterület sajátos térszerveződési egységei (ipari körzetek, mezőgazdasági termelési körzetek stb.) *Kiss J. (1998, 151. o)* az európai uniós adatok tükrében e térségtípusról azt mondja, hogy Európában „az „ipari térség", „agrárkörzet", illetve a velük szinoním fogalmakat ma már csak relatív értelemben indokolt használni: azon régiók megnevezésére, ahol az adott ágazat érzékelhetően nagyobb jelentőségű a régió gazdaságán belül, mint az országos, vagy az európai gazdaság átlagában." Emellett azt is kiemeli, hogy a specializáción túl, a nagy infrastukturális ellátórendszerekben már szervezési, irányítás, funkcionális egységek is nagytérségek. *Lengyel I .-*

Rechnitzer J. (2005) a tényezőkkel kapcsolatban megállapítja, hogy a különböző, lehatárolást jelentő (vizsgált) ismérvek egész rendszert alkotnak, és az, hogy milyen formában, kombinációban tűnnek fel, az a lehatárolt régiók közötti különbségekben mutatkozik meg. Ez ráadásul nemcsak a homogén régió további altípusainak felsorolását jelentheti, hanem magának a régió dualizmusának a kérdését is, hiszen a lehatárolás elvei nemcsak a hasonló természeti, társadalmi ismérvek, hanem a funkcionális összekapcsolódás is lehet (sőt ezen belül újabb altípusokat eredményezhet a további tagolás).

A funkcionális összekapcsolódás taglalására való áttéréskor ismételten *Probáld F. (1995)* munkáját idézhetjük: a szerző a formális körzet mellett felhozza a heterogén részekből álló ún. funkcionális körzet fogalmát is, melynek egysége a kereteik közt zajló folyamatok, belső kapcsolatok és kölcsönhatások összetartó erejéből fakad (pl. vonzáskörzet). Más azonban ezt inkább már régiónak nevezi: *funkcionális* (csomóponti, nodális [*Illés I. 2003*], csomóponti, gazdaságfejlesztési, vonzáskörzeti [*Lengyel I. 2003*]) régió. Bár magyar a kontextus, de Hoover, E. fogalmi bonyodalmakat okozó véleménye idekívánkozik: „A funkcionális régiók speciális esete a csomóponti (nodális) régió, amikor egy fókusz (város) és vonzáskörzete között erőteljesek a vertikális interakciók." (*Lengyel I. 2003*). Azonban inkább jellemző a szinonimaként való használat, mivel a komplex földrajzi térben a kettő együtt jár: a funkcionális régió a térszerveződés alapegysége, és a csomóponti régió „a tér, mint erőtér fogalmával azonosítható, a gazdasági tevékenységek térbeli sűrűsödését veszi alapul, általában egy vagy több nagyvárost mint térbeli csomópontot és vonáskörzetét tartalmazza, főleg gazdasági, településhálózati vizsgálatok nyomán alakult ki" (*Lengyel I - Rechnitzer J. 2005, 30. o.*). E régiótípust hangsúlyozza pl. Süli-Zakar I. (2003, 128.o.): „fontos a részek közötti funkcionális összetartozás", és térbeli megjelenését úgy fejezi ki, hogy a regionális szerveződés meghatározó elemei a központ (centrum) és a vele szimbiózisban élő, de tőle függő helyzetben lévő környezete (periféria) (*Süli-Zakar I. 1997*). *Pálné Kovács I. (2001)* is kiemeli, hogy egy régión belül alapvető ellentétpárnak tekinthető a centrum és periféria viszonya. A centrum-periféria, mint reláció ebben a szituációban összefügg a funkcionális összetartozás egyik alapelemével, a társadalmi-gazdasági hierarchiával. Általánosabban fogalmaz azonban *Lengyel I - Rechnitzer J. (2005)*: az ilyen belülről-alulról szerveződő régióknál a régión belüli kapcsolatok domináns része egy vagy

több pólus (általában nagyváros), azaz csomópont és környezete között figyelhető meg. Ennél a régiótípusnál is figyelembe kell venni azonban azt, hogy a funkcionális kapcsolatok lehetnek, egy, két, több tényezősek, vagy akár komplexek. Emiatt van, hogy például leszűkítve a gazdasági térre, a csomóponti régió csak egy típusa a funkcionálisnak, mivel az egyenrangú pólusokból felépülő klaszterek funkcionális kapcsolatai horizontálisak semmint vertikálisak. *Rechnitzer J. (1998, 32.o.)* a hálózatok, klaszterek vonatkozásában emiatt mondja: „A régió meghatározásokat célszerű lesz a jövőben hálózatok alapján is értelmezni. A régiókat úgy felfogni, mint egy sajátos, egyediséget mutató együttműködéseket egy körülhatárolt földrajzi térben, ami az ott található különféle rendszerek egymásra épülése és kapcsolata alapján szerveződik." E régiótípus esetében el szokás különíteni a kapcsolatok típusait: vertikális kapcsolatok (a központba és visszairányuló), horizontális és kiegészítő kapcsolatok (kiegészítő javak előállítása és szolgáltatások nyújtása) (*Lengyel I. 2003*). A tényezők száma miatt van, hogy *Nagy I. (2001)* a funkcionális kategóriát még tovább is bontja: komplex funkcionális (több funkció együttesen) és funkcionális (egy specifikum) régió. *Lengyel I. (2003)* viszont két alapvető típust határoz meg: az egyik közgazdasági alapú, a gazdasági interakciókat tartja szem előtt (gazdasági interdependencia), bizonytalan határokkal (mely típusba akár egy bevásárlóközpont piaci vonzásterülete is beletartozik), a másik viszont a centrum-vonzáskörzetet veszi alapul, és a közigazgatási-statisztikai térfelosztáshoz igazodás miatt pontos határokkal megadható.

A kapcsolatrendszer, a funkcionális kötődés jellegzetes földrajzi formációja, a vonzáskörzet, mint „régiógeneráló" jellemző más szerzőknél is fellelhető. *Benedek J. (2000, 82. o.)* szerint a funkcionális (vagy polarizált) régiót, mint az egyik régió alaptípust a vonzásközpont és a polarizált részek közötti kapcsolatrendszer határozza meg. *Illés I. (2003)* szerint a régió meghatározása a (egyes települések közötti) belső kapcsolatok gyakorisága, intenzitása, azaz vonzási területek alapján történik. *Tóth J. (2004, 2005, 302. o.)* szerint a történeti fejlődés során „a települések vonzáskörzetekbe szerveződtek, majd ezekből formálódtak a régiók", a régió vonzáskörzetekből mint építőkövekből formálódik. *Győri R. (1999)* is kiemeli a térkapcsolatok (gyakran ismétlődő ugyanolyan irányú mozgások) szerepét, az ún. a térszerkezeti egységek kialakulásában. (A térszerkezeti egységek hierarchia-értelmezésében [79.o.] a vonzáskörzetek hierarchiáját hangsúlyozza: pl. „egy nagyobb

város … szolgáltatását több kisebb város vonzáskörzetének lakossága is igénybe veszi, ...” mely alapján egy régiót mint nagyobb térszerkezeti egységet is el tudjuk képzelni.).

Ezekkel szemben felhozható, hogy például *Fleischer T. (2001, 59. o.)* „sugalmazásnak” tartja, hogy „a központ kisugárzása alakítaná ki maga körül a régiót”, és *Enyedi Gy. (2005)* az ellen, hogy „Régiók régóta léteznek, ezeket mindennapi térhasználatunkkal mi magunk fokozatosan alakítottuk ki.” (*Tóth J. 2005, 302.o.*), mint elszólás ellen (mivel Tóth J. [2005] is különbséget tesz település, vonzáskörzet, régió és ország között) hevesen tiltakozik: a településhatárt átlépő mindennapi térhasználat – véleménye szerint – városi vonzásterületeket, kistérségi kapcsolatokat hozhat létre, melyekből automatikusan nem épül fel egy régió. *Süli-Zakar I. (2003, 128. o.)* szerint viszont igen: „A régió földrajzilag közel fekvő nagy- és kisvárosi vonzáskörzetek, településegyüttesek, infrastrukturális hálózatok funkcionális összekapcsolódása, integrálódása, amelyek életében egyre nagyobb szerepet kapnak a szomszédsági kapcsolatok.” Az összekapcsolódás jelenségét úgy is nézhetjük, hogy a különböző térkategóriák (települések, városok, vonzáskörzeteik, az agglomerációk, régiók stb.), „mint a társadalom számára létrehozott makrokörnyezeti rendszerek”, nagyságrendjük függvényében más és más, alacsonyabb rangú környezeti rendszerekből, mint rendszerelemekből épülnek fel (*Müller L. 1982, 91. o.*), és ebben a rendszerben mely elemet tekintjük már régiónak, és melyet nem.

Azaz a vonzásterület kapcsán ki kell emelnünk, hogy nem egy rossz dimenzió, csak a régió kiterjedésével kapcsolatos értelmezések keverednek, mekkora egységet tekintünk is régiónak. Hiszen például egy nagyváros, főváros körül is létezhet, létrejöhet egy nagy kiterjedésű régió, ugyanakkor egy kisváros körül legfeljebb hazai kistérség nagyságú. Például *Lengyel I. (2003, 82. o.)* a csomóponti régió kapcsán kifejti, hogy egy metropolisz, mint egy ingázási központ körül is lehet ilyen, ahol az ingázók „naponta vissza is térnek az alvótelepülésekbe”.

Egy másik szemléletben a kapcsolatok gyakoriságáról, intenzitásáról van szó (*Lengyel I - Rechnitzer J. [2005]* szerint döntő a központ és a környezete közötti interakciók gyakorisága); a modern technika ellenére nem jellemző a munkavégzési, iskolába járási stb. mindennapi tevékenység nagy hatósugara, ezek az általános

értelmezésű kistérségek vagy a mindennapi vonzáskörzetek határait rajzolják ki (mely jó közlekedés és nagyváros esetén régió is lehet), melyeket viszont általános értelmezésben (településnél nagyobb egység, megfelelő kritériumok alapján) nevezhető régiónak is (ld. később). Ráadásul a több, nem „mindennapos" tényező esetében *egy régió, akár vonzáskörzetként* is felfogható, ahogy például Magyarországot Budapest tág vonzáskörzeteként is szokták aposztrofálni (*Bernek Á. - Süli-Zakar I. 1997*).

E jelenség (vonzáskörzet fokozatos kiterjedése, tartalmi átalakulása, a kistájból régióvá válás) történeti folyamatára és a munkamegosztásbeli váltással együttjáró térszerveződési átalakulásra (ill. ezek történeti vizsgálatára) hívja fel a figyelmet *Andrásfalvi B. (1980)* munkájára alapozva *Győri R. (1999)*. Hasonló folyamatról, csak eggyel nagyobb dimenzióban szól *Benko, G. (2000),* mikor a regionalizáció változó mértékéről értekezik a hatalmas regionális egységek (területi csoportosulások) kialakulása kapcsán (nemzetállamokat felszámoló makrorégiók, regionális tömbök, pl. EU, NAFTA stb.). E területi dimenzióban *Probáld F. (1995b, 18. o.)* is beszél funkcionális régióról: a világgazdaság szerkezetében az ún. akciócentrumok körül (pl. USA, európai integráció, Japán, korábban a Szovjetunió) meghatározott erőtér (vonzástér) alakult ki, „ezeket az erőtereket tartjuk a policentrikus világgazdaság legmagasabb rendű funkcionális – tehát nem a homogenitás, hanem a belső kölcsönhatások által meghatározott – régióinak."

Azonban más értelemben – területfejlesztési szemszögből, az el nem érhető területi kiegyenlítés helyett a térségi harmóniára (egyensúly) helyezve e tevékenység súlypontját – beszél *Bartke I. (2001, 30. o.)* ún. funkcionális régiókról: „azok a térségek tekinthetők funkcionális régióknak, amelyeken belül a modell hét tényezője közötti vertikális kapcsolatok harmonikusak, illetve egyensúlyuk megteremthető" (*1. ábra*). Felfogásában a hét szint, mint „modell a területi egységek (régiók) szerkezeti sémájaként is felfogható" (*Bartke I. 1999, 4. o.*). A modellje szerinti szintek ún. layer-es tértagolásban is értelmezhetők, és ez alapján szemléletére az a jellemző, abban tér el az eddigiektől, hogy nem a vízszintes, a „sík feldarabolása" által kapott lapok nagysága, alakja (térfelosztási szempontok), az egyes síkoknál a darabolás szempontjai (funkcionalitás, homogenitás – egy, két, több tényező figyelembevételével), a lapok egymásra illeszkedése (komplexitás), hanem e lapok közötti összetartozás-taszítás áll a figyelme középpontjában (tényezők közötti

vertikális kapcsolatok). A funkcionális régiójánál a hét lap közötti összetett kapcsolati háló nem ritkás, szakadozott, gyenge stb. Azonban úgy látja, hogy arra a kérdésre, hogy mely tényezők milyen típusú vertikális kapcsolatai hozhatnak létre horizontálisan összefüggő régiókat, az a válasz, hogy hét sík közül a felső három feldarabolódott mivolta a legtartósabb (eszmék, értékrend, életmód), így ezek mentén célszerű keresni a harmóniát. *Tóth J. (2004)* – a vonzáskörzetek jelentősége mellett – szintén kiemeli, hogy a tartós együttlét, a hagyományok, a kialakult közös értékrend is összetartja az egy régióban élőket. Valami hasonlót próbál megfogalmazni *Vofkori L. (2002, 297.o.)* is: a régió „olyan területi egység, dinamikus fogalom, melyben az ember mindennapi élete során egyre személyesebb jellegűvé válik."

7. Eszmék
6. Értékrend
5. Életmód
4. Gazdaság
3. Társadalom
2. Művi környezet
1. Természeti környezet

1. ábra A regionális szerkezeti modell hét tényezője (*Bartke I. 1999*)

Szintén valamelyest más értelemben használja a funkcionális régió fogalmát *Faragó L. (1994)*: hasonló feladatot, tevékenységet ellátó terület, ahol az alkotó elemek – belső egységek – funkcionális kapcsolatban állnak egymással. Ez, a régió horizontális kapcsolatait emeli ki, és inkább a klaszter-elképzelést tükröz. (Ráadásul a szerző megkülönbözteti a tervezési és a közigazgatási, valamint a homogén és a funkcionális mellett a természeti vagy földrajzi régiót is.) Ennél – bár érthető – de zavaróbb: a funkcionális régió bizonyos funkciók ellátására jön létre, így a közigazgatási tervezés, vagy az EU regionális politikájának területi egysége lehet, de egyéb kritériumok szerint nem valós entitás (*Szabó R. 2005*).

Visszakanyarodva a két klasszikus régiótípusra, ki lehet emelni, hogy elvi alapjuk az általános *térfelosztásban* is értelmezhető. *Benedek J. (2000, 55. o.)* így fogalmaz a térfelosztások kapcsán: „A tér mint fogalom lehatárolási módszereit regionalizálásnak nevezzük és az így létrejött egységet régiónak. … A regionalizálás abból az alapfeltételezésből indul ki, hogy a megfigyelt tartalmak között összefüggés létezik, tehát bizonyítékokat hozhatunk egy régió létezésére. … Ezért tekintjük a régiót úgy, mint a társadalom térbeliségének tényfeltárási formáját, a téranalízis operatív formáját.” A két közelítést *értelmezi külön Nemes Nagy J. (1998)* a térfelosztásnál, *Benedek J. (2000)* a pozitív-tudományos regionalizálásnál, amikor különbséget tesznek a funkcionális összetartozás követése, például a központ-vonzásterület kapcsolatrendszer, és a belső homogenitás érvényesítése között. *Benedek* azt is kiemeli, hogy „mind a homogén, mind a funkcionális régióépítmények módszertani képződmények.” E kettős felosztási technikát emeli ki *Enyedi Gy. (1996,*

8. o.) is: „A terület (régió) meghatározott ismérvek (szerkezeti hasonlóság, funkcionális összekapcsolódás) szerint kiválasztott településcsoportot jelent. E csoportokat vagy a hasonlóság vagy a szerkezeti-funkcionális összekapcsolódás köti össze.” A két szemléletet szeretné egyszerre érvényesíteni *Csatári B. (1997)*, aki szerint a társadalomföldrajzi tér tagolása esetén a két jellemzőt (homogenitás, funkcionalitás) szükséges figyelembe venni, sőt mellettük a – korábban már emlegetett – identitás is figyelembe veendőnek tekinti.

Némileg más megközelítésben taglalja e kérdéskört *Lengyel I. (2003)*, ill. *Lengyel I. - Rechnitzer J. (2005)* a regionális gazdaságtan kapcsán. Kiemelik, hogy az eltérő térbeli szerkezeteknél (szimbolikus tér, intézményi tér, fogyasztás tere, termelés tere) a vizsgálat szempontjai és főbb kérdései különböznek, így más-más módok kialakított területi egységek használata a célszerű. A régió fogalma ezek közül az intézményi és gazdasági térszerveződésnél használatos. Ezen túl – véleményük szerint – a regionális tudomány, mint társadalomtudomány szemléletében: „a régió területileg összefüggő, a vizsgált társadalmi és gazdasági jelenség szempontjából homogénnek tekintett, határaival többé-kevésbé megadható térség.” (*Lengyel I. - Rechnitzer J. 2005, 76. o.*)

Több szempontból egyedi *Nemes Nagy J. (1999, -[Szabó P.] 2000, [Agg Z.-] 2002)* régió-értelmezése. Véleménye szerint a régió – hasonlóan a vele szoros rokonságban lévő olyan fogalmakhoz mint terület(egység), térség, körzet, tartomány – társadalmi térkategória. Kiemeli azt is, hogy „a régió fogalmát indokolt elválasztani a hozzá legközelebb álló természeti térkategóriától, a természeti földrajz alapegységétől, a tájtól, miközben természetes az, hogy a régióknak is van adott mértékű természeti meghatározottsága, s tájak is magukba integrálnak társadalmi elemeket.” (*2002, 405. o.*). *Probáld F. (1995)* szisztematikusan áttekinti a regionális földrajzi kutatások térbeli egységeit, az ezek meghatározására történt többféle kísérletet. E tanulmány is feszegeti azt, hogy vajon milyen viszonyban állnak egymással e térkategóriák: különbözőek, részben azonos értelmezésűek, vagy egyik a másik altípusa. Ez azért lényeges, mivel *Nemes Nagy* a térség és a régió fogalma között különbséget tesz oly módon, hogy kifejti, véleménye szerint mikor lehet egy térség régió, s ezzel definiálja is: a régió a regionális tudományban a lehatárolt, a környezetétől elkülönülő területi egység a nemzeti és a települési szint között, amelyet a társadalmi folyamatok széles körét átfogó, soktényezős társadalmi-gazdasági

összekapcsoltság (kohézió), lakosainak érzékelhető regionális összetartozása (identitás-tudata) valamint érdemi irányítási hatáskörű és önállóságú regionális intézmények rendszere fog tartós egységbe. E többkomponensű folyamat – belátása szerint is – nagyon szigorú kritériumokat tartalmaz, amelyeknek a területegységek csak hosszú történelmi fejlődés eredményeként tesznek eleget. Emiatt is beszél az egy tényező menti térfelosztás esetében mindössze körzetekről (ágazati körzet, funkcionális körzet). E szemlélet egyesíteni próbálja az eddig tárgyalt, nehezen megragadható társadalmi-gazdasági régiót és a később taglalásra kerülő közigazgatási régióval, ezzel mintegy a tudomány és a gyakorlat oldalát ötvözve.

Ha ezt az elméleti megközelítést és a szigorú kritériumokat vesszük alapul, akkor gyakorlatilag Európában alig-alig találunk régiókat, talán a német tartományok közelítik meg legjobban. Mégis ez a megközelítés, a figyelembe vett szempontok miatt, jól értelmezhető például az Európában fellelhető területi szintekre: a három elem jellemzőivel lehet ellátni az egyes szinteket. Ráadásul, ha ezt a felfogást *időben* nézzük, mintegy folyamatként értelmezve a térségből régióvá válást (határ → kohézió → identitás, irányítás), akkor is számos példát találunk rá Európában. Azonban az igaz, hogy a rendkívüli változatosság miatt egyes államok területi struktúrái, illetve azok változásai csak óvatosan illeszthetők be általános tendenciákba, vagy problémás lehet, ha éppen ezeken keresztül állapítunk meg tendenciákat (pl. regionalizmus, föderalizmus) (*Szente Z. 2001*).

Hasonlóan kiélezi a kérdést *Rák V. (2002)*, ki szerint a nemzetközi politikai viszonyok elmélete négy olyan meghatározó elemet különít el, melyek hiányában nem beszélhetünk régiókról: földrajzi elem (területi egység), politikai elem (közös érdekek, illetve problémák), gazdasági elem (a nemzetgazdaság komplementaritás-kényszere és a gazdasági autarchia lehetetlensége), történelmi elem (kulturális és szociális homogenitás, a politikai viselkedés hasonlósága, hasonló gazdasági fejlettség).

A különböző közelítések, típusok kérdése után a régió jegyeit boncolgató kritikai hangoknak is teret kell adni. *A. Gergely A. (1998, 53. o.)* szerint „a legtöbb, leggyakoribb definíciókból hiányzik a belső erők képzete, hiányoznak a tartóoszlopok, *emberi-társadalmi tartalmak*” illetve *Bartke I. (1999)* szerint

történelmileg tartósak igazából az eszmék, értékek és bizonyos fokig az életmód térbeni eltérései. Ezekkel lehet vitatkozni, de talán a leglényegesebb az, amit még *A. Gergely A.* (1998, 13. o.) kiemel: a különböző régió meghatározásokkal az a helyzet, hogy „*csak alkalmilag használhatók*”. Ez mind a térben, mind az időben értelmezhető: a régió időtől, tértől (helytől) függő képződmény (*Lengyel I. 2003*). Egyrészt *a földrajzi tér* sokszínűsége miatt egy-egy térben más és más tényezők domborodnak ki, más és más jegyek formálják a régiókat (például a homogéneknél itt az egyveretű táj, ott az etnikum stb., vagy például a funkcionálisoknál itt a munkaerővonzás, ott az árucsere), azaz nem mindegy mi szervezi egységgé a régiót, mi adja meg neki a karakterét. Ez azonban igazából a homogenitáson alapuló régiókra áll, míg a funkcionálisok esetében a térkapcsolatok formáló szerepe miatt, lehet a konkrét földrajzi tértől független generalizált jellemzőket venni (pl. ingázó munkaerő), bár ezek terenként eltérő szerepűek is lehetnek.

A tényezőfüggés a térbeliségen túl az *időbeliségre* is áll, például a régió (és fogalmának) jegyei, összetevői az európai fejlődés különböző korszakaiban eltérően alakultak (*Horváth Gy. 2005*), így a különböző korokban más és más formálta egységgé a régiót, vagy legalábbis eltérő súllyal szerepeltek a különböző jellemzők (például a városba ingázás helyett a heti piacra járás), azaz „a régiót nem a tér teszi, hanem az idő, a történelem” (*Bois, P. 1971 id. A. Gergely A. 1998*). Ez azonban most már nemcsak lokális, regionális, nemzeti, kontinentális szintet jelent, mivel a globalizációs folyamatok hatására is megváltoznak a társadalmi feltételek, ezáltal a korábbi térszerveződési módok is átalakulnak (*Lengyel I. 2003*). A régió léte ezek függvényében meghatározott időtartamra igazolható (*Győri R. 1999*). Ha ezeket a legkomolyabban vesszük, akkor úgy tűnik generalizáltabb jegyekkel, a fentebb idézett rövid meghatározásokkal lehet csak a régiót átfogóan definiálni.

A „tudományos blokkban” arra is ki kell térnünk, hogy van más „tér-eset” is, amikor a fentebb vázolt tényezők, illetve összetartozás, kohézió alapján különítenek el térségeket. *Bálint J. et al (2001)* szerint például *a vidéki térség* ilyen, mivel létrejöttét és elhatárolhatóságát a kohézió, valamilyen összetartozó erő határozza meg, amelyek közül a leggyakoribbak a földrajzi viszonyok, etnikum, foglalkozás, vallás, életszínvonal stb. A régió azonban nem az egyedüli nehezen értelmezhető térfogalmunk, például a *kistérség* hazai fogalmi megközelítése is igen sokféle lehet,

mást érthetnek alatta a különböző kutatók, szakemberek, s ez *Csatári B. (1997)* szerint vélhetően így természetes. *Csatári* ugyanakkor egy definíciót is ad: a kistérség olyan területi egység, amelyet a falu-falu vagy a falu-(kis)város közötti, elsősorban a lakosság mindennapi szükségleteit kielégítő térkapcsolatok határoznak meg. További szavai ismerősen csengenek: három alapvető jellemzőjük a homogenitás, a funkcionalitás és a – lokális kulturális tényezők alapján meghatározott – identitás, és bárminő tartalmat és elhatárolási módszert választunk tehát egy adott társadalom-földrajzi tér tagolására e jellemzőket szükséges figyelembe venni.

Mi különbözteti meg a régiót a kistérségtől? Talán az, hogy az egykori járás fogalmára gondolva a kistérség „beláthatóbb terű", emberközelibb, világosabb a belső és külső viszonyrendszere, úgy tűnik könnyebben elfogadható és azonosítható a tartalma (nem kell a meghatározással bíbelődni, csak a pontos határok meghúzása kérdéses), ezzel szemben a régió valami más dimenzióban próbálja a teret „egybegyúrni". Ám ez már erősen függ a közelítés szemléletétől, így hívhatjuk a régiót „meghatározott területi egységnek". A harmadik területi szint, a magyar megye kapcsán más a helyzet: a megye az megye, nem kell meghatározni (teljesen más kérdés, hogy meddig és milyen funkciókkal tartható fenn).

A lehatárolás elvei mellett, a gyakorlati oldal felé közeledve, arra is kell térnünk, hogy a régió esetében *mekkora is a lehatárolt térrész*? A régióval kapcsolatos vélemények nagyobb többsége abban egyezik, hogy a régiót jellemzően a települési szint fölé és a nemzeti szint alá helyezi, azaz a területi tudományok csupán abban értenek egyet, hogy a régió a helyi (lokális) és a nemzeti szint között kialakított egység (*Faragó L. 2001, 2003, Nemes Nagy J. 2000*). *A. Gergely A. (1998, 12. o.)* megfogalmazásában: a tudományos tradíció felfogásmódja a régiót úgy körvonalazta, mint valamely makroegységet, amely funkcióit éppen abból nyeri, hogy „keretei már nem lokálisak és még nem államiak". E kategóriákon belül viszont már nem egységes az álláspont, hiszen vannak kik csak „nagy" egységeket fogadnak el, míg mások szemében, ezen általános álláspont szerint, minden egység a két határ között – ha megfelel a régiólehatárolás kritériumainak – általános értelemben régió. (A területi kiterjedés problémája és a korábban taglalt funkcionalitás problémája össze is ér, midőn a vonzáskörzet értelmezéséről és területi kiterjedéséről folyik a disputa.)

Persze a régió ilyen szintű területi értelmezésének – mely *Lengyel I. (2003)* szerint a közigazgatásban, a regionális tudományban és a regionális politikában terjedt el – széleskörű elfogadtatását nem lehet végig vinni, mivel, ahogy *Kovács T. (2003, 161. o.)* is felhívja rá a figyelmet: „régióként definiálhatunk országon belüli területi egységeket, országok határmenti területeit, de akár hasonló jellemzőkkel bíró országcsoportokat is". Például ez utóbbi mérettartományban gondolkodik a *történelemtudomány, a politológia* stb. Ennek eklatáns példája a Közép-Európa, mint régió kérdésköre („közép-európaiság"). Hasonlóan nagyobb terekben „él" a *közgazdaságtan* is: a közgazdasági szakirodalomban a regionális kifejezés kétféle értelemben fordul elő, egyrészt szubnacionális területi egységek megnevezésére (regionális gazdaságtan), másrészt földrésznyi méretű nemzetközi integrációkra (főleg világgazdaságtan) (*Lengyel I. 2003*). Ráadásul a korai nemzetközi integrációval foglalkozó irodalom a regionális integráción a kontinenseken, vagy a szubkontinenseken lévő országok egyesülését értette, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok tana szerint pedig a régió alatt értjük az azonos földrajzi területen elhelyezkedő országok csoportját, pl. Nyugat-Európa, Észak-Amerika stb. (*Kruppa É. 2003*). Ez tehát a világgazdaság-kutatók méretkategóriája (*Probáld F. 1995b, Bernek Á. - Süli-Zakar I. 1997, Kruppa É. 2003*), a világgazdasági elemzések régiói lényegében a kontinensek (*Vofkori L. 2002*). Kisebb nevezéktani problémákba torkollott e kérdés, mivel újabban a szupranacionális szintet makrorégiónak (*Lengyel I. 2003*), nagyrégiónak (*Vofkori L. 2002*), valamint ún. nagytérségi régióknak is szokás nevezni (*Bernek Á.-Süli-Zakar I. 1997*), utóbbi talán a legkevésbé szerencsés. Külön kategóriát és elnevezéseket jelent Európa esetében a határokon átnyúló vagy a határra szerveződő régiók, pl. az ún. eurorégiók, mely *Vofkori L. (2002)* szerint egy olyan terület megjelölésére szolgál, ahol a kölcsönös interregionális vagy határokat áthidaló gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések léteznek két vagy több állam, illetve helyi kormányzataik között. A klasszikus régiótól „lefelé elmozdulva", a lokalitás szintjén is előkerül a régió fogalma, például a *településszociológusok* számára két-három falu, vagy egy városrész is – markáns jellemzői és elkülönülése miatt – jelenthet régiót. *Süli-Zakar I. (2003)* szerint a hétköznapi ember régió felfogása elég tág határokat ad meg: fél kontinensnyi területet, országrészt és néhány falu határát is régiónak titulálják. *Illés I. (2003)* viszont azt emeli ki, hogy kezdetben a szuverén államnál kisebb, annak részét képező

uralmi, kormányzati terület volt, később a szuverén államnál nagyobb területek, országcsoportok megjelölésére is használták.

Elméletibb értelmezésben a régió a globális és a lokális közötti mezoszint (*Süli-Zakar I. 2003*), vagy a regionális tér a makroterek (világ, országcsoport, ország) és a lokális terek (település, lakókörzet) között helyezkedik el (*Nemes Nagy J. 1998*). Nem egységes (és nevezéktanilag talán nem is szerencsés) azonban a mikro-, mezo-, makrorégió csoportosítás. Két, nagyjából egybecsengő felfogás: *Szilágyi I. [1998]* állam alatt – mikrorégió, ezek határon átívelő területi szerveződései – mezorégió, államok szövetsége – makrorégió, mint pl. EU; *Grúber K. [2000] makrorégió* az állam szintjét meghaladó régió, mikrorégió az állam alatt. A „nagy régióban a kis régió" szemléletet *Bernek Á. - Süli-Zakar I. (1997, 101. o.)* is megjeleníti, más nevekkel: „A régió dialektikus megközelítéséből az is következik, hogy a régióknak létezik egy szintekből felépülő rendszere. Egy-egy régió maga is több alrégióból állhat – ahol a (szubrégiók) részben átfedik egymást – ugyanakkor adott szempont(ok)ból régiónak tekintett térség más nézőpontból maga is egy nagyobb régió alrégiója lehet." Egy biztos, mindig egyértelmű kontextusok vagy értelmezések kellenek ahhoz, hogy érthetők legyenek e kategóriák.

A fejezet lezárásaként összefoglalóan azt lehet mondani, hogy míg a régiótípusok kapcsán a két kategória (homogén és funkcionális régió) eléggé széles körben elterjedt és használatos, tartalma jórészt egybecseng, addig egy egységes definíció nincs. Vagy az összes típusra (az alább következő közigazgatásit, területfejlesztésit is beleértve) próbálják megadni, és akkor vagy túl hosszú és összetett, mintegy magában foglalva, felsorolva vagy szembeállítva a különböző típusok jegyeit, és így több elemükben el-eltérnek a definíciók, vagy pedig rövidek, frappánsak, csak akkor nagyon egyéniek. Az is tény, hogy a két klasszikus régiótípus mellett több szerzőnél feltűnnek egyéb régiótípusok is, melyek átvezetnek a közigazgatási, területfejlesztési és így a gyakorlati oldalra. Ezzel – bizonyos értelemben – átlépünk a térszerveződés oldaláról a tér szervezésének szintén összetett kérdéskörébe.

A régió a gyakorlatban

„A regionális tudomány szerint a szubnacionális régió, mint területi egység az országon belüli intézményi tér valamelyik területi szintjéhez tartozó közigazgatási egységeket jelenti.” (*Lengyel I. 2003*). (Az intézményi tér itt a társadalmi szerkezet három alapvető jellemzőjének egyikének (politikai-jogi) térbeli szerkezete.) Ezt az álláspontot ismétli *Enyedi Gy. (2005)* is az ún. közigazgatási régió kapcsán. Ennél persze összetettebb a kérdéskör, ráadásul itt még erősebb determináló tényező a nemzeti régió-felfogás: a magyarországi „régió-kérdés” elemei csengenek vissza közvetlenül vagy közvetve szinte minden publikációban. Nehéz vagy néha lehetetlen is az elméleti megközelítés „kihámozása”, mivel a régió nálunk fogalmilag a megyék feletti funkcionális és területi képződmény (*Hajdú Z. - Horváth Gy. - Pálné Kovács I. 2002*), a megyénél nagyobb és az országosnál kisebb területi egység (*Pálffy I. 2000*), azaz a magyar szakmai és a politikai közvélekedésben ma már a megyénél nagyobb egységet értenek ez alatt (*Agg Z. 2003b*).

Távolról indulva: *minek is tekintsük a régiót?* „A régió eleve létező és megismerhető (vagy az adott fejlődési periódusban történelmi evolúció során kialakuló) entitás, vagy csupán valamilyen célból létrehozott, racionálisan (szabadon) választott, időközönként használatos eszköz?” (*Faragó L. 2003, 40. o.*). *Benedek J. (2000, 91. o.)* tudományterületi tagoláshoz köti ezt, mivel véleménye szerint a modern regionális földrajz konstruktivista állásponton van, azaz a régió társadalmi építmény, konstrukció, ellentétben a tradicionális regionális földrajz és a tértudomány realista régiófogalmával: a régió objektív, tudattól és társadalomtól független. *Faragó L. (2003)* viszont azt mondja, hogy a régió nem objektív térelem, emberek hozzák létre őket, a térstruktúra mesterséges, adminisztratív elemei. *Lengyel I. (2003)* szerint is a régió alapvetően társadalmi képződmény. Ellentétes álláspontón van *Tóth J. (2004)*, legalábbis Magyarországot illetően: szerinte régióink vannak, a mi dolgunk „csupán” a felismerésük (ez *Faragó L. [2005]* szerint a klasszikus regionális földrajzi szemlélet). Ennek gyakorlati dilemmája, hogy „a régióknak van problémájuk, vagy a társadalmi problémáknak van régiójuk?” (*Lengyel I. 2003, 75. o.*).

Mindegy melyik irányból közelítünk, egy biztos, hogy a közigazgatás és a területfejlesztés nem állhat meg az elméleti tartalomnál, konkrét régióhatárokat és így alakot öltő, nevesített régiókat igényel. Ráadásul ez általában együt tjár valamilyen formájú intézményesüléssel is. Ezt *Benedek J. (2000)* a különböző célú

térfelosztásokkal hozza kapcsolatba: a szimbolikus-informális regionalizálás kulturális-történeti régiókat eredményez, a pozitív-tudományos regionalizálás funkcionális ill. homogén régiókat, míg a normatív-formális [intézményesült] regionalizálás pedig az ún. „intézményesült régióegységeket".

Számos szerzőnél rálelünk a gyakorlati szempontból lényeges, összefoglalóan csak *közigazgatási és/vagy területi tervezési, területfejlesztési régiókra*, különböző elnevezéseikre, esetleg típusaikra, hiszen a gyakorlati élet, a szakpolitika (területpolitika) oldala igényli a régió ilyetén értelmezését. A fogalom definiálása azonban háttérbe szorul a konkrét földrajzi lehatárolások, információtartalommal való feltöltöttség, közigazgatási jogosítványok ügyei mögött. Megemlíthető, hogy a különböző ágazati tartalmú fejlesztések is „régiózhatnak", például a „posztmodern" gazdaságfejlesztés a klaszterekben véli felfedezni a régiók kialakításának indokait (*Faragó L. 2003*).

Abban, hogy a szakértők hogyan tagolják tovább a két fő típust, már eltérések vannak, azonban gyakorta kissé egybemosódnak a fő és alkategóriák, és keveredés van abban tekintetben, hogy a különböző megnevezések vajon szinonimák vagy alkategóriák. Több mű szerzője bő merítést vesz, azaz a tudományos és a gyakorlati típusokat is számba veszi, valamint ezek különböző formációit, vannak viszont akik csak a közigazgatási, területfejlesztési tartalommal foglalkoznak.

A *közigazgatási* régió különböző megnevezések alatt fut: közigazgatási, adminisztratív (*Illés I. 1996*); intézményesült régiók egyik típusa: politikai-adminisztratív régió (*Benedek J. 2000*); közigazgatási (önkormányzati vagy államigazgatási), „Európai" (önkormányzati) (*Nagy I. 2001*); politikai vagy közigazgatási (*Faragó L. 1994*). Ez utóbbi két típus közös vagy eltérő tartalma, ill. viszonya nem igazán tisztázott: *Szilágyi I. (1999, 78.o.)* szerint „A szakirodalom és a dokumentumok, törvények, koncepciók, tervezetek stb. különbséget tesznek politikai és adminisztratív (közigazgatási) régiók között."

A település határaitól eltávolodva a területi döntéshozás egységeinek kialakítása számtalan tényező függvénye a történeti tradícióktól, a táji, településföldrajzi adottságokon át a legnyersebb politikai érdekekig (*Pálné Kovács I.*

2001). A felsoroltak közül az első és az utolsó tényező például többek között azon okok, melyek miatt külön lehet venni a komplex földrajzi régiótól a közigazgatási régiót. Bár elvileg a térszervezés próbálja követni a térszerveződést, de bizony ez egy több szereplős „játszma".

A területi önkormányzat és régió nem egymás szinonimája, bár egyes nemzetközi szervezetekben (pl. Régiók Bizottsága) a képviselet vonatkozásában így értelmezik (*Balázs I. 1995*). A hatályos magyar jogi szabályozás és a közigazgatás gyakorlata a régiót alakulóban lévő fogalomnak kezeli (*Horváth M. T. 2001*), ezért nem is igen találkozunk közigazgatási definícióval, inkább csak a különböző szinteket azonosítják. Azonban a közigazgatásban „élők" számára a régió létezik, méghozzá a saját felfogásukban, azaz a társadalmi kapcsolat, kapcsolódás motívuma a domináns, pl. *Walter T. (2001, 22. o.)*: „A régiók olyan területi egységek, amelyek jól elkülöníthető gazdasági, társadalmi érdekeket jelenítenek meg." (azonban az, hogy „a régió egy adott térben szerveződő embercsoport sajátos viszonyainak rendszere" (*Soós E. 2001, 56. o.*) vitatható, és általánosabb értelmű.), *Orbán I. (2001, 54. o.)* „a régióknak egy közös tulajdonságuk van: az állam által átadott decentralizált hatáskörökkel rendelkeznek". *Németh J. [2001b, 47. o.]* az Unió kapcsán: „Az államokon belül olyan államszervezési szintet képvisel a régió, …amely részt vesz a hatalom- és munkamegosztásban." Kutatók is képviselhetik a gyakorlati oldalt: *Faragó L. (2003)* a régió kapcsán „érdek- és diskurzustér"-ről beszél, *Horváth Gy. (2005, 319. o.)* szerint „A régió a gazdaság fenntartható növekedését és a térszerkezet korszerűsítését szolgáló, önálló finanszírozási forrásokkal rendelkező, autonóm fejlesztéspolitikát megvalósító, önkormányzati jogosítványokkal felruházott területi egység." *Pálné Kovács I. (2001)* is igazából a különböző tényezőkből származó regionális érdekek képviseleteként és közigazgatási tartalommal felruházva tudja venni a régiót (pl. regionális érdekviszonyok tartalma, megjelenése, érvényesülése, mint kiemelt szempontok). *Bernek Á. - Süli-Zakar (1997)* is kiemeli a különböző régióalkotó tényezők között az érdekazonosságot. *Hrubi L. (2000)* pedig a régió alapvető területi politikai funkciójaként hozza fel az általános (a területi fejlődéssel összefüggő) regionális érdek feltárását, egyeztetését, képviseletét és érvényesítését a különböző egyéb téregységek, valamint az ágazati és makrogazdasági érdekek mellett. *Vofkori L. (2002, 297. o.)* régió-fogalmának egyik verziójában kicsit

egyoldalúvá teszi e szemléletet: „térségfogalom; egy nagyobb terület (megye, több megye együtt), országrész, melynek közös gondjai vannak.”

A közigazgatási régiókat véve nagyon sokféle típusa van. Az európai területi szintek gyakorlatilag mind-mind külön történet. Ha rendszerezni akarjuk őket, akkor egyrészt egy skálát vehetünk, melynek kezdőpontjában a csak határokkal rendelkező „tervezési-statisztikai régió” van, közigazgatási tartalom nélkül, végében pedig gyakorlatilag az állam, de a függetlenséget kizárva az „állam az államban” típus van[12]. Az egyes például európai területi szinteket elhelyezhetjük egy ilyen skálán, melynek kiindulópontján a görög „fejlesztési régiók”, végpontján pedig a német és osztrák tartományok állnak. Persze a skála nem rajzolható fel, mivel inkább több tengelyes térről beszélhetünk, melyben az egyes területi szintek a különböző kritériumtengelyeken különböző előrehaladást produkáltak. A másik rendszerezési elv e skálát szakaszolja, például a dekoncentrált és a decentralizált elv mentén, vagy például az országok területi közigazgatási rendszerét vehetjük: vannak föderalizált, regionalizált, decentralizált, unitárius államok (erről ld. pl. *Horváth Gy. 1998, Pálné Kovács I. 2001, Illés I. 2002*). A különböző jogosítványok szerint tehát többféle közigazgatási régióról beszélhetünk.

Az érdekek képviseletén túl az érdekek gyakorlati megvalósítása átvezet a tervezés, fejlesztés kategóriájába. A *területtervezési-fejlesztési* régió – hasonlóan a *közigazgatásihoz* – többféle formában jelenik meg: a természet- és gazdaságföldrajzi jegyek alapján lehatárolt elemzési, leírási, netán tervezési régió (*Illés I. 1996*); intézményesült régiók egyik típusa: területtervezési és regionális politikai célrégiók (ezek nevei normatív, program, tervezési régió) (*Benedek J. 2000*); tervezési-statisztikai, fejlesztési [vagy program] régió (*Nagy I. 2001*); program vagy tervezési (meghatározott fejlesztési célterület) (*Faragó L. 1994*). *Szilágyi I. (1999)* funkcióik szerint próbálja is rendezni: a szakirodalmat és a dokumentumokat, törvényeket, koncepciókat, tervezeteket stb. olvasva feladatukat tekintve találkozunk: tervezési, funkcionális, statisztikai, program és fejlesztési régióval. E kategóriánál a tervezési, fejlesztési céltól függően jön létre a többféle típus, mindegyiknek meghatározott

[12] Ez a korábban bemutatott *Nemes Nagy*-féle régió-definícióval oly módon párosítható, hogy a hosszú időbeli folyamatot szimbolizálja a skála, melynek lépcsőfokai a határok meghúzása, a kialakuló kohézió, majd identitás, és az intézmények felállása, jogosítványaik elnyerése.

szerepe van a területi tervezésben és fejlesztésben, a helyzetfeltárástól egy projekt megvalósításáig adják a „hátteret”.

A két kategóriát kissé „egybemossa” *Lengyel I. (2003, 76. o.)* ill. *Lengyel I. - Rechnitzer J. (2005, 29 .o.)*, midőn látványosan három kategóriát különít el, és a két klasszikus régiótípus mellett felsorakoztatja a harmadikat: „Tervezési, avagy programozási régió”. Ennek definiálása során derül ki a gazdag tartalom: „általában közigazgatási, területi tervezési és információgyűjtési (statisztikai) szempontokat helyez előtérbe, amelynek különböző részei ugyanattól a döntéshozó (központi, avagy helyi kormányzati) szervtől függnek, elsősorban közigazgatási és intézményi elemzések alapegysége”. A nevezéktant is finomítják: „a tervezési régiókra használatos a politikai, vagy közigazgatási-statisztikai régió fogalma is.” A tervezési régiók kapcsán azt emelik ki, hogy lényegében az intézményi tér elemei, „kívülről-felülről” befolyásolt, makrogazdasági és gazdaságpolitikai (regionális politikai) indíttatású, pontos határokkal rendelkező területi egységek. Emellett azonban nem kapunk arra magyarázatot, hogy *Nemes Nagy J. (1999, 2000, 2002)* általános értelmű, idézett régió-definíciója miért lett *leszűkítve* a tervezési régió kategóriájára. Lényeges viszont, hogy „A tervezési, programozási, közigazgatási-statisztikai régió…” (79. ill. 30.o.) részletes taglalása során leszögezik, hogy „általában az ország adminisztratív területi beosztásának egyik területi szintjét alkotja, vagy az adminisztratív szintek egyszerű aggregálásából adódik”. A két kategória esetén fellépő kettősség megjelenik ebben az értelmezésben: a *két típus egybeesése* könnyen megvalósulhat, hiszen a területi tervezés, fejlesztés, programozás terei egybeeshetnek a területi közigazgatási terekkel. Persze vannak speciális, alkalmi lehatárolású fejlesztési régiók, melyek nem közigazgatási egységek (határ menti régió stb.), ilyenkor a kisebb közigazgatási egységek, a települések aggregálásáról beszélhetünk. A *két típus közötti eltérést* jelentheti, hogy míg a közigazgatási beosztás megfelel az egyértelmű és teljes lefedésű térfelosztásnak, addig a területtervezési-fejlesztési régiók esetében ez nem muszáj, létrejöhetnek – önkéntes társulások, egyedi projektrégiók stb. miatt – átfedések, üres terek.

Az előzőekben megnevezett két kategóriát nevében – területi egybeesésének lehetősége ellenére – gyakorta elkülönítik. Ennek módozata, ha úm. *közigazgatási szempontból osztjuk ketté* a gyakorlati célú régiókat, azaz létezik-e közigazgatási tartalom vagy nem. Ez alapján: pl. *Rák V. (2002)* szerint van a tervezési-statisztikai és

a közigazgatási régió. A tervezési-statisztikai régiók élén nincs önálló közigazgatási szerv, az ilyen régiók mindössze a meglévő közigazgatási egységeket tömörítik, és pusztán tervezési-statisztikai jelentőséggel bírnak. A közigazgatási régiók viszont már tényleges közigazgatási és politikai önállósággal bírnak, széles körű autonómiával vannak felruházva, és a helyi közigazgatási feladatok széles körét látják el (Ilyen a – későbbiekben bemutatott – EU „NUTS régiószemlélete" is.)

E blokkhoz tartozik, a pontos határvonalak igénye miatt, a *lehatárolás* problémája. Ha a térszervezésből indulunk ki, akkor a határoknak konkrét vonalaknak kell lenniük, melyek elválasztják az egységeket. A határ tényleges funkciója: az adott régió megkülönböztetése a környezetétől, valamint a belső szabályok, struktúrák érvényességének, hatókörének kijelölése és más szabályoktól, és struktúráktól való elkülönítése (*Fleischer T. 2001, 56. o.*). (Döntési és felelősségi kompetenciák területi lehatárolása.) Ha azonban a térbeli szerveződést (az egyes tényezők szerinti lehatárolásokat) próbáljuk meg követni e határokkal, akkor kétféle problémával szembesülünk. Egyrészt egy térségben egyszerre több régióképző tényező hatása is jelen lehet, de ezek „erőterei" s így határai nem pontosan fedik egymást (*Süli-Zakar I. 1997, 2003*), eltérő akcióterületük van a különböző tevékenységeknek (*Fleischer T. 2001*), így ahány funkció, annyi vonzásterület (*Agg Z. - Nemes Nagy J. 2002*), nem húzható egy határ. Másrészt az idő múlása is „zavarólag" lép fel, a tényezők súlyának térbeli változása révén állandóan alakuló társadalmi-gazdasági térformációkról van szó (*Faragó L. 2003*), a különböző korok igényeinek megfelelően a határok időről időre módosulnak (*Tóth J. 2005*), a gazdasági térszerveződés állandó változásban van (*Lengyel I. 2003*), az új és új együttműködések szerveződése miatt a régió földrajzi határai megváltozhatnak (*Rechnitzer J. 1998*), így viszont a tényezők „hatósugarának" térbeli változása (a frontier jelleg [*A. Gergely A. 1998*]) állandó határkorrekciókat igényelne. A térbeli gazdasági-társadalmi jelenségekből következik, hogy nem lehetséges minden igényt kielégítő térfelosztást készíteni, a tér állandó változásban van (*Csatári B. 2001*). A régió határai elasztikusak (*Süli-Zakar I. 2003*), rugalmasak (*Tóth J. 2005*), a régió határozott földrajzi határokkal nem minden esetben definiálható (*Probáld F. 1995*). A régiók egyrészt bizonyos tekintetben túllépnek egyes igazgatási vagy államhatárokon (pl. gazdasági, politikai, természeti, vallási, kulturális, stb. régiók formájában), másrészt pedig „átbújnak alatta" (például történeti szerepük vagy jelentőségük alapján), ezért változó karakterük folyékonnyá teszi őket

(*A Gergely A. 2001*). Más megfogalmazásban: jelentős különbség van a gazdaságföldrajzi és politikai határok között, egyrészt lényeges különbség, hogy az utóbbi átlépése jogi következményekkel jár, míg előbbié nem, másrészt gazdaságföldrajzilag a határ gyakran szűkebb-szélesebb sáv, mely esetben a konkrét határmegvonás nem nélkülözi a szubjektív elemeket (*Ruttkay É. 1995*). Jellegükből adódóan épp ezért a földrajzi térben a közigazgatási egységek képviselik az „állandóságot".

Összefoglalva, van igény a térszervezési határok meghúzásakor a térbeli szerveződés követésére, de ez emiatt nehezen vagy nem megy, így bár van törekvés a tényleges térbeli kohézió és a hatalomgyakorlás szervezeti keretei között összhang megteremtésére, a közigazgatási határok többnyire mesterségesek a területi egységek esetében (*Pálné Kovács I. 2001*). Vitatható határok mindig maradnak. A területbeosztás, a határok tehát nem feltétlenül igazodnak tájegységekhez, gazdasági, ellátási vonzáskörzetekhez, sőt sokszor a közigazgatási racionalitáshoz sem. A régiók határai „nem szükségszerűen a reálfolyamatok leképezései, hanem sokkal inkább az adott kontextusban lefolytatott társadalmi diskurzusok eredményei." (*Faragó L. 2003, 40. o.*). Azaz látni kell, hogy a határok megvonása nem a tudomány belügye, a közigazgatási, területfejlesztési régiók száma és határa kompromisszumok sorozatán keresztül formálódik (*Pálné Kovács I. 1999*). A közigazgatási területek átrajzolása a magyar és a nemzetközi tapasztalatok szerint viszonylag könnyen csak nagy társadalmi átalakulások idején valósult meg (pl. Franciaország XVIII. sz. vége, Németország 1945 után, 1990, Magyarország 1950) (*Agg Z. 1997*), és a nagy léptékű változásokhoz szükséges a társadalmi azonosulás és a szakmai egyetértés.

A kétféle régiókategória (tudományos és gyakorlati) a fentieken (fedéspárosítási kísérletek) túl egyéb szálakon is kapcsolódik egymáshoz. Egyrészt a különböző régiófelosztások esetében a, mivel így rendelkezésre állnak adatok a különböző vizsgálatokhoz. Jellemző, hogy a területi adatgyűjtés és –nyilvántartás miatt a közigazgatás térbeliségéhez (közigazgatási régiók, ill. egységek aggregálása) kötik a gyakorlatban megvalósuló különböző régiólehatárolásokat, és a vizsgálatokat. *Agg Z .- Nemes Nagy J. (2002)* ennek kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a regionális politikában, bár térfelosztásaik hasonlítanak a geográfusokéra, de nem naturáliákkal, ágazati jellemzőkkel operálnak, hanem gazdasági és humán fejlettségi

mutatókkal (fejlett, elmaradott régiók). Ha egy „mérhetőségi” skálán képzeljük ezt el a jelenséget, akkor a skála egyik végén a régióhatárok konkrét meghúzását is igénylő szemlélet áll (statisztikai számbavehetőség, a mérhetőség), a másikon az érzelmi töltet, a szellemiség fontosságának kiemelése.

Az is fontos, hogy mindkét régiócsoport, mihelyst konkrétan kirajzolódik, máris társadalmi képződmény: emberek alkotják, társadalmi konstrukciók, mindössze a régiókialakítás módszertana térhet el. Az egész „régióalkotás” problémája is visszaköszön ebben a kontextusban: nem a határhúzogatástól lesznek régiók. Bár a bizonytalan, összetett stb. határok miatt a régió kerete államilag, felülről meghatározott, de az alulról jövő meghatározásnak is szerepet kell kapnia egy identitás megerősödésben (*A. Gergely A. 1998*). A „határhúzogatás”, a körzetekre osztás, de a területileg osztott, hierarchizált intézményrendszer sem hoz önmagában létre régiót (*Agg Z. - Nemes Nagy J. 2002*). Attól még, hogy a szakpolitikák sikeresnek tekintik a területfejlesztési szempontból kialakított régiókat még nem biztos, hogy ezek intézményesítéséhez a megfelelő társadalmi támogatást is meg tudják szerezni (*Szegvári P. 2001*), ld. pl. Portugália esetét, ahol népszavazás útján utasították el az új régiókat. Ha a területfejlesztési, regionális beosztás nélkülözi a (helyi meghatározó) szubjektív társadalmi térészlelési elemeket, tapasztalatokat, akkor a mesterségesen létrehozott terek (államigazgatási, területfejlesztési stb.) nem lesznek a helyi társadalom számára elfogadhatók, nem azonosul vele és nem támogatja őket (*Csatári B. 2001*).

Azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy a közigazgatás s a kapcsolódó központi funkciót gyakorló intézmények fontos térkapcsolat-szervezők, létük és működésük révén generált terükhöz igazodhatnak idővel egyes társadalmi-gazdasági terek, pl. támogatásosztás révén a különböző társadalmi, gazdasági szereplők működésüket a kialakított régiók határihoz igazítják. Kérdés, hogy a „kényszerítőerő” hatással lesz-e más régióképző elemekre (identitás, értékrend stb.).

A régió fogalma a nemzetközi szakirodalom néhány példáján[*]

[*] A fejezet a magyar szerzők által idézett, illetve magyarul megjelent külföldi szerzők megállapításait értékeli.

A *külhoni tudományos szakirodalommal hasonló a helyzet*, a régió fogalmának értelmezésében számos eltérés van, és a magyarral egyező problémákat merülnek fel, mikor a régió fogalma van terítéken. Ráadásul, mint már írtuk, az adott ország viszonya a régióhoz, vagy a regionális kötődés több elemében meghatározhatja a régió definíciókat.

A *régió pontos meghatározásáról* és elnevezéséről mind a mai napig viták folynak, s nem alakult még ki az egységes értelmezés. *Benko, G. (1999)* szerint a régió különféle értelmezésű, összességében ködös és bizonytalan, és más – szintén bizonytalan – fogalmakkal (körzet, terület, tér) felváltva használják. Ugyanakkor sok szakértőt szinte egyáltalán nem érdekel a régió elvont és elméleti fogalma. *Smouts, Marie-Claude (1998 id. Kruppa É. 2003)* szerint kérdéses, hogy meghatározhatók-e azok a kritériumok, amelyek lehetővé teszik, hogy eléggé homogén, más területtől megkülönböztethető egységként lehessen a régiót lehatárolni és a fogalmát meghatározni.

Malecki (1997 id. Lengyel I. 2003) úgy gondolja, hogy a régió sokféle felfogása arra vezethető vissza, hogy a gazdaság és a társadalom nagyon sokféle közegben él. Nincs mindegyik regionális vizsgálatra érvényes felosztás, az alapvető típusok egyike sem képes teljes mértékben leírni egy régiót, így mindegyik típus használatára szükség van.

Vannak azonban akik vállalkoztak a régió definiálására. *Van Staa, H. (2000, 41.o.)* szerint a *régió* „olyan terület, amely földrajzi nézőpontból világos egységet képez, amelynek lakosságát bizonyos közös elemek jellemzik, tehát közös jegyekkel bír a kultúrát, a történelmi tradíciót, a gazdaságot és közlekedést stb. illetően". *Huntington (1998)* véleménye még markánsabb: a régiók nem politikai vagy kulturális, hanem földrajzi entitások. *Lajugie, J. (1979, id, Benko, G, 1999, 27.o.)* is kiemeli, hogy „A régió … entitást alkotó földrajzi terület…" Hasonló állásponton van *Hoover, E. (id. Lengyel I. 2003, 76 .o.)*: a régió olyan földrajzi térség, amely valamilyen entitás alapján alakul ki, amely entitástól a régió több, minőségileg más, mint a részek összessége. Kissé szabatosabban fogalmazza ezt meg *Benko, G. (1997 1. o.)*: a helyi környezetre (régióra vagy vidékre) egy sajátos természeti, társadalmi, intézményi atmoszféra, vagy más szóval, a „regionális önállóság" a jellemző. A helyi önállóságon alapulnak a többi régióval fennálló – többé-kevésbé előnyös – kapcsolatok.

Emiatt mondhatja *Thrift (1996, id. Benedek J. 2000),* hogy a földrajz alapvető kutatási egységei ezek, a tér-idő által meghatározott régiók. Vannak, akik nem a földrajzi tér egysége alapján, de komplexen – régiótipizálás nélkül – próbálják összefoglalni a régió fogalmát. pl. *Figuerido, E. de (1998 id. Szilágyi I. 2002)* szerint a régió négy kritériuma: identitás, a régió egységét kifelé fizikailag vagy strukturálisan megjelenítő terület, saját szellemi élet, anyagi javakban megnyilvánuló gazdasági bázis. Találkozhatunk persze olyan nézetekkel, amelyek a földrajzi-geopolitikai aspektusokat hangsúlyozzák, mások a területi-adminisztratív elkülönülést, ismét mások a gazdasági-etnikai, esetleg a történeti szempontokat helyezik előtérbe.

Ami a *régiótípusokat* illeti *Haggett, P. (1987, id. Dusek T. 2003)* három alapvető típust különíti el (regionális egységek): homogén vagy egyforma régiók, funkcionális vagy nodális régiók és tervezési vagy programrégiók. Később ezt tovább részletezte: *Haggett, P. (2001, id. Lengyel I. 2003)* a három alaptípuson (homogén, csomóponti, tervezési vagy programozási régió) túl kiemeli a funkciók száma szerinti differenciálást is (egyjellemzős, többjellemzős, „totális" régió)

Johnston et al. (2000, id. Lengyel I. 2003) a klasszikus kettős meghatározásra példa: a régió többé-kevésbé lehatárolt terület, amely valamilyen szempontból egységesnek tekinthető, vagy valamilyen szerveződési elv alapján jött létre, amely megkülönbözteti a többi régiótól. Hasonlóan kettőt emel ki *Hoover, E. (id. Lengyel I. 2003)*: homogén régiók (belső egyöntetűség), funkcionális régiók (régión belüli interakciók). *Benko, G. (1999)* a fogalom történeti alakulásának felvázolása során emeli ki, hogy *Boudeville, Perroux* az alábbi régiófogalmakat különbözteti meg: a) homogén régió – alapja a mezőgazdaság, b) csomóponti régió (nodális) – alapja az ipar, c) tervezési régió – a vállalatok és a közigazgatási szervek cselekvésének területi kerete. *Finta I. (2002)* tapasztalata szerint az osztrák szakemberek is a régió fogalmi elemének a homogenitást, illetve a hasonlóságot, valamint a funkcionális kölcsönhatást, összefonódottságot tekintik, de további régió-alkotó ismérv lehet a cél is – támogatott célterületek vagy pl. Alpok-Adria régió. Kissé más ettől *Blotevogel, H. H. (1996, id. Benedek J. 2000)* régiótípusai: reális (analízis) régiók, gazdasági és politikai-közigazgatási szervezetek cselekvésrégiói, identitásrégiók. *Keating, M.-Loughlin, J. (1997, id. Kruppa É. 2003)* szintén kissé más megközelítésben veszi

sorra a régiókat: gazdasági régió (gazdasági jellemzők alapján lehatárolható), történelmi, etnikai régió (olyan terület, amelyik történelmi, kulturális és nyelvi különbséget mutat egy nemzetállam domináns kultúrájához képest), tervezési-statisztikai régió (az állam gazdasági fejlesztési vagy csak adatgyűjtési céllal határol le területeket, de ezek a területek a hatalom megosztásában nem játszanak meghatározó szerepet), politikai régiók (az országon belüli hatalom területi megosztásáról van szó: a közigazgatási közbülső szint [intézményekkel] az állam és a helyi szereplők között már rendelkezik kompetenciákkal).

A *méret* kérdése is ismerősen hangzik: *Amelung (1990 id. Bernek Á.-Süli-Zakar I. 1997)* a világgazdaság kapcsán az alábbiakat mondja: a régió az adott földrajzi területen lévő, egymással szoros gazdasági együttműködésben álló országok összessége, intézményesített integrációs szerveződések nélkül. Két típusa van: formális (interregionális kapcsolatok az erősebbek), funkcionális (intraregionálisak az erősebbek).

A *közigazgatási értelmezésű régióra* példa *O'Leary, S.-Martin, F.-María, J. (id. Szilágyi I. 1998)*: államok alá tartozó területi egységek, amelyeknek saját intézményes politikai képviseletük van, s amelyek az adott területen normatív kompetenciával és a központi szervektől független végrehajtó szervekkel rendelkeznek. *Balme, (1994, id. Kruppa É. 2003*) szerint a régió nem természetes képződmény, hanem társadalmi konstrukció egy meghatározott politikai térben.

A *vizsgálati utat* helyezi előtérbe *Weakliem, D.L .- Biggert, R. (1999, id. Murányi I.-Szoboszlai Zs. 2000)* felfogása: a régiók közötti különbségek vizsgálatának két szempontját elkülönítve: az egyik a régión belüli szociális és gazdasági kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt, míg a másik megközelítés szerint a regionális identitást más identitási konstrukciókkal (etnikai, vallási identitás) kell együtt vizsgálni. *Walter Isard (id. Lengyel I. 2003)* is, egy tág definíciót adva, a vizsgálati útra és a regionális tudományra helyezi a hangsúlyt: a régió nem pusztán egy térben tetszőlegesen lehatárolható terület, hanem inkább egy vagy több olyan probléma alapján értelmezhető térség, amely problémákat a regionális tudománnyal foglalkozók vizsgálni és megoldani szeretnék; a vizsgálati szempontok határozzák meg a régió fogalmát (az absztrakt koncepció és konkrét valóság dilemmája). *Hoover, E. (id.*

Lengyel I. 2003) az entitás hangsúlyozása mellett ennek leírhatóságát és vizsgálhatóságát is kiemeli: akad néhány alapvető szempont, mely alapján az entitás meghatározható.

A *sokoldalú régióközelítés* példája ugyanakkor *Lajugie, J. (1979, id. Benko, G, 1999, 27. o.)* véleménye: „A régió olyan entitást alkotó földrajzi területnek felel meg, amely egyszerre teszi lehetővé az emberi és természeti jelenségek leírását, a társadalmi-gazdasági adatok elemzését és közös politika alkalmazását. Jellemzője a homogenitás és a funkcionális integráció, a megélt szolidaritás érzése és a más regionális egységekkel, a nemzeti és a nemzetközi térrel való kölcsönhatás". A régió fogalmát ugyanakkor a francia *Bourdieu, P. (1989)* és a finn *Anssi, P. (1989)* egyaránt az identitás fogalmával társítja, a régiót mint szociológiai-szociálpszichológiaiantropológiai jelenséget kezelik (*Éger Gy. 2000*).

Végül egy könnyed megközelítés: *Hoover, E*. a regionális gazdaságtan egyik prominens alakja szerint (*id. Lengyel I. 2003, 29. o.*) a régió „egy olyan térség, amelynek vizsgálatára a regionalista elnyerte a kutatási megbízást".

A régió fogalma az EU nómenklatúrájában

A régió értelmezése uniós szinten is viszonylag bizonytalan, nem tisztázott (*Perger É. 2002*), ha a brüsszeli eurokratákat hallgatjuk, olvassuk, kiderül: mint több területen, itt sincs igazi konszenzus. Az európai integrációban sincs elfogadott definíciója, kritériumrendszere a régiónak. Vannak EK rendeletek, melyekben szóba kerül a régió, és vannak más szervezetek hivatalos megfogalmazásai, de még nem került ki az EU köréből olyan régió-fogalom, mely széles körben egyértelmű és elfogadott lenne. (Már az jelentős erőfeszítésbe került, míg sikerült a különböző regionális elemzések alapjául szolgáló, az Európai Unió hivatalos regionális beosztását, az ún. NUTS osztályozást megalkotni, és elfogadtatni.) Sem a régió, sem a mögötte rejlő folyamatok legalábbis közjogilag – nem tisztázottak (*Balázs I. 1995*). Az uniós álláspont szerint az államon belüli hatalmi szerkezet, ezen belül a közigazgatás formálása nemzeti belügy (*Pálné Kovács I. 2001*). Nincs általános érvényű definíció a régióra, bár van néhány ajánlás, mely az Európa Tanács gondozásában látott napvilágot.

Az európai egységet, európaiságot megfogalmazó alapdokumentumok nem szólnak a régiókról, a regionális szint szerepéről (???), áttörés 1957 (*Kurucsai Cs. 1996*), az Európa Tanács Helyi Közhatóságok Konferenciájának 1957-ben elfogadott 6. sz. véleménye: „Az állam szervezetének alapkörei a helyi és regionális közhatóságok." (*Kurucsai Cs. 1998*).

Az Európa Tanács Helyi Közhatóság 3. Konferenciája (Róma, 1960) szerint a régió: „az államoknál kisebb területek összessége, melyeken az emberek különböző természetű közös érdekekre lelnek és amelyeken földrajzi, történelmi és gazdasági természetű kapcsolatok élnek". (12. sz. határozat). AZ Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatóság Konferenciája Bordeaux-i Nyilatkozat (1978) szerint a régió fogalma országonként más és más; e fogalom általában az egyes országok „legnagyobb területi egységein élő emberi közösségekre vonatkozik, és e közösségekre a történelmi, kulturális, földrajzi vagy gazdasági homogenitás a jellemző (*Kurucsai Cs. 1996*).

Az Európai Parlament 1988-as „A Regionalizáció Közösségi Chartájában" a régió fogalmát így adja meg: régió alatt olyan terület értendő, amely földrajzi szempontból nyilvánvaló egységet képez, avagy olyan területek homogén komplexuma, amelyek zárt szerkezetet alkotnak, és amelyeknek lakosságát bizonyos közös elemek (nyelv, kultúra, történelmi tradíció, gazdasági, közlekedési közös jellemzők, de nem feltétlenül szükséges, hogy ezek egyidejűleg érvényesek legyenek) jellemzik, akik az ebből származó tulajdonságokat szeretnék megőrizni és továbbfejleszteni azért, hogy ezáltal a kulturális, társadalmi és gazdasági fejlődést elősegítsék. Ezen egységeknek a különböző államokban más-más elnevezése, jogi-politikai helyzete lehet (*Hummer - Bohr 1994, Soós E. 2001*).

Az elmúlt időszakban két jelentős dokumentum látott napvilágot a régióról. Az Európai Régiók Gyűlésének definíciója szerint (a „Regionalizmusról Európában" elfogadott Nyilatkozat, vagy nyilatkozat az „Európai regionalizmusról" (1996 Basel**,** Európai Régiók Gyűlése Általános Közgyűlése fogadta el): a régió a közvetlenül a központi kormányzat alatti helyi önkormányzati szint, képviseleti hatalommal, melyet választott regionális tanács testesít meg (*Kovács T. 2003*); a régió az a törvényes

területi testület, amelyet az állami szint alatt közvetlenül hoztak létre (helyezkedik el), és politikai önkormányzattal van ellátva (felruházva) (és választott politikai testülettel, önkormányzattal rendelkezik) (*Kurucsai Cs. 1996, 1997, Szilágyi I. 1998, Zongor G. 1999*); a régió az a törvényes testület, amelyet közvetlenül az állami szint alatt hoztak létre, és választott politikai testülettel, önkormányzattal rendelkezik (*Kurucsai Cs. 1998*); a régió olyan közigazgatási szint, amely az állami szint alatt jön létre és választott politikai önkormányzattal rendelkezik (*Orbán I. 2001*). E nyilatkozat sokkal radikálisabb régiófogalmat határoz meg a későbbieknél, a tekintetben, hogy milyen konkrét feladatokat igényelnek maguknak a régiók (benne a regionális gazdaságtervezés és a regionális tervezés), és a régió létét nemzeti alkotmányban kell rögzíteni, pénzügyi függetlenséget kell élveznie, jogi személyiségnek kell lennie stb. (*Kurucsai Cs. 1998*). A választott testület lényeges szempont, mivel fontos válaszvonal az európai regionális szintek esetében (dekoncentrált, decentralizált). A nyilatkozat jelentős támogatást adott az akkor még tervezet formájában élő Regionális Önkormányzatok Európai Chartájának.

Egy másik definíció az Európa Tanács Helyi és Regionális Közhatóságok Európai Kongresszusa (CLRAE) által elfogadott (1997 Strasbourg, ET Parlamenti közgyűlése, EURÓPAI Régiók Gyűlése is határozatban támogatta, Európa Tanács tagállamai az aláírók) Regionális Önkormányzatok Európai Chartájában található. Ez nem deklarálja, hogy mi a régió (mindössze: „a megfelelő hatalmi szint", „az állam alapegysége"), de azt igen, hogy mi a regionális önkormányzat: a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok között elhelyezkedő, valamint az önszerveződési, illetve a központi hatósági jogkörhöz normálisan kapcsolódó előjogokat élvező, választott testülettel rendelkező önkormányzat (*Falu-Város-Régió 1999, 1-2. sz. 44.o.*). Más meghatározás szerint a regionális önkormányzat (regionális adminisztráció) az állam legnagyobb területi egysége, amely a helyi önkormányzatok és a központi állam között helyezkedik el, és választott testülettel rendelkezik (*Hajdú Z. - Horváth Gy. - Pálné Kovács I. 2002*). Ismét kissé eltérő az a definíció, miszerint minden államban a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok között elhelyezkedő, valamint az önszerveződési, illetve a központi hatósági jogkörhöz normálisan kapcsolódó előjogokat élvező, választott testülettel rendelkező regionális önkormányzatok képviselik a legnagyobb területi hatósági jogkört és lehetőséget, hogy saját felelősségre, az ott élő lakosság érdekében a közügyek jelentős részét

irányítsák a kisegítés alapján (*Zongor G. 1999*). A Charta, szövegében gyakorlatilag a regionális önkormányzatot azonosítja a régió fogalmával (megszemélyesíti, pl. kell a régió beleegyezése, a régiók felhatalmazást kapnak).

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (még 1997-ben) határozatban rögzítette, hogy megelégedettségét fejezi ki a benyújtott tervezet szövegezésével, főleg azt a döntést üdvözli, hogy nem került meghatározásra a „régió" fogalma, nemcsak azért mert e feladat rettentő sok nehézségbe ütközik, hanem azért is, mert lehetetlen volna figyelembe venni Európa régióinak széles körű intézményes különbségeit (*Kurucsai Cs. 1998*). A választott testülettel kapcsolatban nincs konszenzus az Európa Tanács tagállamai körében. A fórum szerint a Charta azért kell, mert szükség van egy európai egyezményre, amely az európai regionális önkormányzatokra vonatkozó elveket, követelményeket normatív jelleggel rögzíti (*Forgácsné Orosz V. 2001*). A régió nagyon különböző politikai formákat vehet fel, a regionalizmus számos modellt és szervezeti struktúrát képes befogadni. Nincs a méretnagyság szerint definiálva, hogy mi a régió, csak az, hogy a regionalizmus funkcióit az állami szint alatt működő politikai (választott) önkormányzatnak indokolt megoldania (*Verebélyi I. 2001*).

Ami az Európai Uniót illeti, közigazgatást illetően nincs ugyan acquis communautaire, de a nemzeti igazgatási struktúrák kölcsönös függőségben működnek, s egyre gyakrabban használják az európai adminisztratív térség kifejezést (*Pálné Kovács I. 2001*). Ám nincs definiálva, és így mivel a szerződésekben nincs pontosan meghatározva a régió fogalma, ezért például nagyvárosok, tartományok, községi önkormányzatok, régiók stb. képviselői egyaránt helyet foglalhatnak a Régiók Bizottságában, az EU tanácsadó testületében.

A régiókat egyrészt az 1980-as évek vége, az új, regionális alapú támogatások megjelenése, másrészt a Maastrichti Szerződés állította reflektorfénybe az 1990-es évek elején, amikor a „Régiók Európájának" gondolatával helyzetüket felértékelte (*Kruppa É. 2003*). Jelentős hajtóerőt jelentett ez a már korábban kidolgozásra került ún. NUTS rendszer részletes, határozatilag rögzített kidolgozására. Ha a kontinens országait nézzük, megállapíthatjuk, hogy a területi szintek változatos típusai fordulnak elő. Azonban az Európai Unió számára létszükség volt egy egységes,

statisztikai és területfejlesztési célú területi felosztás megalkotása, s így a sokszínűségnek az „egységesítésére”, pontosabban a régiók rendszerbe foglalására kísérlet történt az ún. NUTS jegyzék összeállításával. Azaz a sokféle területi beosztású országokból álló Európa területszervezési egységesíthetőségét a NUTS-szisztémára alapozva célozták meg, ez a rendszer az alapvető bázisa a regionális statisztikáknak, fejlesztéspolitikának és tervezésnek.

„A régió (region) az uniós dokumentumokban egyaránt jelenthet több milliós német Landot és a mi megyéink méreteihez hasonló pár százezres területi egységet is. A régiók között nemcsak a népesség nagyságát vagy a gazdaság teljesítőképességét tekintve vannak jelentős különbségek, hanem tartalmi jogosítványaikban is. A régiók „közös nevezőre hozásában” a NUTS struktúra technikai, statisztikai eszköz. Ha a területpolitikai dokumentumokban (pl. European Spatial Development Perspective) a régiókra vonatkozó megállapítás szerepel, akkor egyaránt vonatkozik a NUTS 2. és a NUTS 3. szintre is.” (*Faragó L. 2001 4-5. o.*). A régió kifejezés azonban néhány európai ország törvényeiben előforduló közjogi kategória (amely ráadásul egymástól igen eltérő jogállású szerveket takar) (*Balázs I. 1995*), azaz maga a régió kifejezése egyes országokban, mint hazánkban is (statisztikai nagyrégiók, tervezési-statisztikai régiók), előfordul, mint egy-egy konkrét területi szint ill. elemeinek elnevezése (Franciaország, Olaszország, Belgium, Írország, Finnország, Nagy-Britannia, Lengyelország, Szlovénia), persze egyes esetekben „jelzősítve” és akár tervezési-statisztikai tartalommal. Olaszországban az Alkotmányban is szerepel a régió elnevezés (*Horváth Gy. 1998*).

A brüsszeli zsargont ismerő *Szegvári P. (2005)* szerint az Európai Unió gyakorlata alapján léteznek statisztikai-tervezési régiók (a területfejlesztés térségeiként), adminisztratív régiók (az egyes országok közigazgatási területi beosztásához igazodva) és önkormányzati régiók (amelyek a decentralizált hatalomgyakorlás kereteiként autonóm politikai entitásként működnek).

Egy biztos, a NUTS rendszerről szóló, a regionális osztályozást jogi keretbe foglaló határozatban (Regulation EC No 1059/2003) nem definiálják a régió fogalmát, csak az egyes szintekhez tartozó régiókról, illetve a nevesítésben XY régióról beszélnek. Emellett úgy fogalmaz röviden, hogy vannak közigazgatási funkciójú

területi egységek, melyek egy-egy földrajzi térséget jelentenek, a térségre vonatkozó közigazgatási és politikai döntési lehetőséggel felruházott közigazgatási hatósággal, a tagállam intézményesített, legális rendszerén belül. Emellett vannak ún. nem közigazgatási funkciójú területi szintek és egységek. Ezzel kapcsolatban kifejti, hogy egy-egy ilyen jellegű egység, kisebb, közigazgatási funkciójú, térben kapcsolódó térségek aggregálásból állhat össze, figyelembe véve például földrajzi, társadalmi-gazdasági történeti, kulturális vagy környezeti tényezőket. E két kategóriát több dokumentumban normatív iletve analitikus (vagy funkcionális) régiónak hívják.

Messzebb megy az évente megjelenő nyomtatott verziójú regionális statisztikák, nem hivatalos kísérőszövege: a régió fogalmával kapcsolatban azt emelik ki, hogy ez pontosan körülhatárolt és közigazgatási célból használatos, az állam alatti területi egység – legyen. A régió – az eurokraták szerint – egy kísérlet csoportokra bontani az embereket és a helyeket megfelelő hasonlóságok alapján, egy-egy logikai egységbe összesűríteni őket közigazgatási célokból. Ez abból ered, hogy a területi különbségek megkövetelik az alkalmas közigazgatási struktúrákat. Felfogásukban egy régió ideális jellemzői – kissé nagyvonalúan –, hogy a lakosok azonosulni tudnak vele (identitás), megfelelő méretű, homogén egység, stabil határokkal és állandó adatgyűjtéssel (idősorok) (*EC 2004*).

Összegzés

Mi a régió jelenlegi „hivatalos” meghatározása? Az Országos Területfejlesztési Hivatal álláspontja szerint (http://www.oth.gov.hu/regiok.php)[13]: „A régió több megye vagy a főváros területére kiterjedő, az érintett megyék közigazgatási határaival határolt, egybefüggő tervezési, illetve statisztikai területi egység”. Ez a rövid, félhivatalos verzió, a hivatalost törvényben rögzítették: Tervezési-statisztikai régió: több megye (a főváros) területére kiterjedő, az érintett megyék közigazgatási határaival határolt, egybefüggő tervezési, illetve statisztikai területi egység;

[13] A honlap jellemzője, hogy a régió-meghatározás problémáit is a nagyközönség elé tárja: „A régió fogalma többféle értelmezésben ismert és használt, a régiók területének, határainak kijelölésénél több szempont kaphat helyet, ezek különböző eredményekhez vezetnek. Gyakori megoldás a térségek társadalmi-gazdasági, földrajzi homogenitását szem előtt tartó, vagy a központ-vonzásterület együvé tartozást érvényesítő térfelosztások.”

Fejlesztési régió: egy vagy több megyére (a fővárosra), vagy azok meghatározott területére kiterjedő, társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területi egység, amely alulról induló kezdeményezés eredményeként meghatározott célra jött létre (1996. évi XXI. tv.). Az ország 19 megyéjét és Budapestet hét területi-statisztikai régióba sorolták, az egyes régiók elnevezését és földrajzi területét az Országos Területfejlesztési Koncepcióról szóló 35/1998. (III. 20.) Országgyűlési Határozat II. fejezetének 5.2 pontja rögzítette, miszerint Magyarország területét 7 területi-statisztikai régióra osztotta.

Mi a régió szerintünk? A régió „meghatározott területi egység", esetleg bővebben: „meghatározott területegység, ahol a meghatározás erősen függ a meghatározó személyétől". Ez a tipikus menekülési út a probléma megoldása elől. Ezt választottuk. Ennek ellenére reméljük nem hiába született meg e munka.

Hivatkozások

A. Gergely András (1998) Közelítések a régióproblémához I. *Comitatus* VIII. évf. 3. sz., 12-19.o.
A. Gergely A. (2001) Tér, idő, határ és átmenet (Politikai antropológiai esettanulmányok) *MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Munkafüzetek 86*., Budapest.
Agg Zoltán (1997) A közigazgatási térfelosztás néhány kérdése. *Comitatus* (A Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének folyóirata) VII. évf. 5. sz., 72-77.o.
Agg Zoltán (2002) Megyei helyett regionális választási rendszer Magyarországon? *Comitatus* XII. évf. 11-12. sz. 28-42.o.
Agg Zoltán – Nemes Nagy József (2002) Régiók. in: Bernek Á. (szerk.) *A politika térségi és helyi szintjei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest..
Akadémiai Kislexikon (1990) Akadémiai Kiadó, Budapest.
Alapismereti Kislexikon (1988), Novotrade Rt., Budapest.
Andrásfalvy B. (1980) Néprajzi csoport, kistáj és régió. *Népi kultúra – népi társadalom*. XI-XII. 39-58.o.
Ashworth, G.-Bora Gyula (1999) Fogalmi meghatározások: vállalat, tér, szervezet. in: Ashworth, G. - Bora Gy. szerk. *Térbeli elrendezés és a vállalat* I. 9-51.o.
Bakos Ferenc (1965) *Idegen szavak kéziszótára*. Terra Budapest, Budapest.
Bakos Ferenc (2002) *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Balázs I. (1995) A területi önkormányzatok feladat- és hatáskörének változásai Európában. *Comitatus* V. évf. 2. sz. 12-21.o.
Bálint János – Juhász Mária – Bálint András – Fazekas Zsuzsanna (2001) Térségi sorsválasztások. *Falu- Város-Régió* VIII. évfolyam 7. szám, 13-17.o.
Baráth Etele (2003) Régiók, regionális identitás. *Falu- Város-Régió* X. évfolyam 1. szám, 44.o.
Bartke István (1999) A globalizáció regionális vetületei (A területi kutatások újabb szférái) *Tér és Társadalom* XIII. évf. 4. sz. 1-16.o.
Bartke István (2001) A területi egyensúlyok. *Tér és Társadalom* XV. évf. 1. sz. 25-38.o.
Benedek József (2000) *A társadalom térbelisége és térszervezése*. Risoprint, Kolozsvár.
Benko, Georges (1997) A regionális fejlődésútjai: globálistól a lokálisig. *Tér és Társadalom* XI. évf. 2. sz. 1-16.o.
Benko, Georges (1999) *Regionális tudomány*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs – Budapest.
Bernek Ágnes – Süli-Zakar István (1997) Régiók, regionális folyamatok a világgazdaságban. Régiók a földrajzi térben. *Tér és Társadalom* XI. évf. 4.sz. 85-104.o.
Bois, Paul (1971) *Taysans L'OUEST*. Flammaron, Paris.
Cambridge Enciklopédia (1997), Maecenas Könyvek, Budapest.
Csatári Bálint (1997) A tér szerepe a kultúra közvetítésében. *Comitatus* VII. évf. 2. sz., 17-29.o.
Csatári Bálint (2001) Gravitációs modellszámítási kísérletek a magyar területfejlesztési régiókra. *Comitatu*s XI. évf. 4. sz., 5-15.o.

Donáth Tibor (1994) *Anatómiai nevek. Anatómiai, szövet- és fejlődéstani terminológia A-Z*. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest.
Dusek Tamás (2004) A területi elemzések alapjai, *Regionális Tudományi Tanulmányok* 10., ELTE, Bp.…
EC (2004) *Regions: Statistical Yearbook 2004*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
Éger György (2000) *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. PhD-értekezés, BKE Nemzetközi Kapcsolatok, Budapest.
Enyedi György (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
Enyedi György (2005) Milyen régió kell nekünk? *Területi Statisztika* 8. (45.) évf. 4. sz. 307-308.o.
Faragó L. (1994) …
Faragó László (2001) A területfejlesztéssel és területi tervezéssel kapcsolatos uniós fogalmak tartalma és használata. *Falu- Város-Régió* VIII. évf. 3. sz. …
Faragó László (2003) A tér kép egy olvasata és a területi tervezés. *Tér és Társadalom* XVII. évf. 1.sz., 19-40.o.
Faragó László (2004) A regionalizmus hajtóerői Magyarországon. *Tér és Társadalom*
Faragó László (2005) *A jövőalkotás társadalomtechnikája*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
Finta István (2002) Területfejlesztési és értékelési rendszer Ausztriában. *Tér és Társadalom* XVI. évf. 4. sz. 109-135.o.
Fleischer Tamás (2001) Régiók, határok és hálózatok. *Tér és Társadalom*, XV. évf. 3-4.sz. 55-67.o.
Forgácsné Orosz Valéria (2001) A Regionális Önkormányzatok Európai Chartájának tervezete és a magyar regionalizáció lehetőségei. in: Szigeti Ernő (szerk.) *Régió, közigazgatás, önkormányzat.* Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest. 65-83.o.
Grúber Károly (2000) Románia a régiók Európájában. Van-e esélye a romániai devolúciónak illetve az erdélyi regionális kormányzati szervezetek létrehozásának? *Tér és Társadalom* XIV. évf. 1. sz. 150-168.o.
Győri Róbert (1999) Térszerkezeti változások a polgárosodó Kisalföldön. *Tér és Társadalom* XIII. évf. 4.sz., 77-106.o.
Hajdú Zoltán – Horváth Gyula – Pálné Kovács Ilona (2002) Regionalizmus és régiók. in: Enyedi Gy.-Horváth Gy. (szerk.) *Táj, település, régió.* Magyar tudománytár 2. MTA Társadalomkutató Központ-Kossuth Kiadó, Budapest. 333-460.o.
Hamvas Béla (1988) Az öt géniusz. Életünk Könyvek, Budapest.
Haslinger, P. *Régió és regionalitás Délkelet-Európában. A történetírás aktualitásai*. http://www.hhrf.org/hhrf/index.php
Horváth Gyula (1998) *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
Horváth Gyula (2005) Magyarország térszerkezete és a régió intézménye. *Területi Statisztika* 8. (45.) évf. 4. sz. 310-323.o.
Horváth M. Tamás (2001) A regionális önkormányzatok bevezetésének perspektívája feladattelepítési és pénzügyi-gazdasági nézőpontból. in: Szigeti E. (szerk.) *Régió, közigazgatás, önkormányzat*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest. 107-118.o.

Hrubi László (2000) A régiók szerepének felértékelődése a magyar területi struktúrában. in: Horváth Gy. (szerk.) *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA RKK, Pécs. 139-148.o.
Hummer, W.–Bohr, S. (1994) *A régiók szerepe a jövő Európájában*. Baranyai Megyei Közgyűlés, Pécs.
Illés Iván (1996) Társadalmi szolgáltatások. in: Perczel György (szerk.) *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó.
Illés Iván (2000) Regionális politika Kelet-Közép-Európában az átmenet időszakában. In: Horváth Gy. (szerk.) *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA RKK, Pécs. 19-30.o.
Illés Iván (2001) Régiók és regionalizáció I. *Comitatus* XI. évf. 6. sz., 5-13.o.
Illés Iván (2001b) Régiók és regionalizáció II. *Comitatus* XI. évf. 7-8. sz., 20-28.o.
Illés Iván (2001c) Régiók és regionalizáció. *Tér és Társadalom* XV. évf. 1. sz., 1-23.o.
Illés Iván (2002) *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
Illés I (2003) Regionális gazdaságtan és politika. …
Ivancsics Imre (1998) Meddig jutott el? – Régió-megye-kistérség. *Comitatus* VIII. évf. 4. sz., 5-10.o.
Kiss János (1998) Az ágazati gazdaságszerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. *Tér és Társadalom* XII. évf.1-2.sz.143-169.o.
Kovács Tibor (2003) A régióalkotás kérdései, problémái és jelenlegi állása Magyarországon. in: Süli-Zakar István (szerk.) *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 141-161.o.
Kruppa Éva (2003) *Régiók a határon. Határmenti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában.* PhD-értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Nemzetközi kapcsolatok doktori iskola, Világgazdasági Tanszék, Budapest.
Kurucsai Csaba (1996) A regionalizmus útja a Regionális Charta tervezetéig. *Comitatus* VI. évf. 12. sz. 39-43.o.
Kurucsai Csaba (1997) Nagy horderejű kérdésekben döntött az Európai Régiók Gyűlése Baselban. *Comitatus* VII. évf. 2. sz. 30-34.o.
Kurucsai Csaba (1998) A regionalizmus útja a Regionális Önkormányzat Európai Chartája tervezetéig II. *Comitatus* VIII. évf. 2. sz. 66-73.o.
Larousse (1980). Larousse, Paris.
Lengyel Imre (2003) *Verseny és területi fejlődés*. JATEPress, Szeged.
Lengyel Imre – Rechnitzer János (2005) *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Bécs.
Magyar Értelmező Kéziszótár (1972), Akadémiai Kiadó, Budapest.
Magyar Larousse Enciklopédia (1994), Akadémiai Kiadó, Budapest.
Murányi István-Szoboszlai Zsolt (2000) Identitás-jellemzők a Dél-alföldi régióban. *Tér és Társadalom* XIV. évf. 1. sz. 27-50.o.
Müller László (1982) Településstruktúrák és azok fejlődési dinamizmusának modellezése számítógépes rendszerrel. in: Rechnitzer J. (szerk.) *Vonzáskörzetek – agglomerációk I.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Nagy Imre (2001) Szép új világ: a „létező regionalizmus" felé (anomáliák, összefüggések, ellenjavallatok) *Comitatus* XI. évf. 6. sz., 58-96.o.
Nagy Róbert (2004) *Közép-Európa történeti régiói*. http://www.ahet.ro
Nemes Nagy József (1997) Régiók, regionalizmus. *Educatio* 3. sz. 407-423.o.

Nemes Nagy József (1998) *A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
Nemes Nagy József (1999) A „régiók" és „a régió". *Info-Társadalomtudomány,* 44.sz., 41-48.o.
Nemes Nagy József – Szabó Pál (2000) Regionális folyamatok, regionális fejlődés. in: Beluszky P.-Kovács Z.-Olessák D. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés kézikönyve*. CEBA Kiadó, Budapest. 55-66.o.
Nemes Nagy József (szerk. 2005) Regionális elemzési módszerek. *Regionális Tudományi tanulmányok* 11. kötet. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport.
Németh Jenő (2001) A magyar területi közigazgatás helyzete, működésének ellentmondásai. *Comitatus* XI. évf. különszám 46-54.o.
Nyelvművelő Kézikönyv I-II. (1985) (főszerk. Grétsy László, Kovalovszky Miklós). Akadémiai Kiadó, Budapest.
Oláh Miklós (1998) Közelítési módozatok a regionális identitás térbeliségének megrajzolásához. *Comitatus* VIII.évf. 2.sz. 6-33.o.
Orbán István (2001) Közigazgatási határok rajzolása vagy regionális jogosítványok biztosítása. *Comitatus* XI. évf. 6. sz. 52-57.o.
Pálffy Ilona (2000) Az Eu regionális intézmény- és eszközrendszere és a magyar regionalizáció. *Comitatus* X. évf. 10. sz. 48-53.o.
Pallas Nagy Lexikona 1893-1897, Pallas Rt. (www.mek.iif.hu)
Pálné Kovács Ilona (1999) Régiók az ezredfordulón? A terhes örökség és a jövő modernizációs kihívásai. *Tér és Társadalom* XIII. évf. 3.sz. 59-77.o.
Pálné Kovács Ilona (2000) A régióépítés stratégiája. *Comitatus* X. évf. 3. sz, 6-18.o.
Pálné Kovács Ilona (2001) *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
Perger Éva (2002) *Regionalizmus - területi közigazgatás*. http://beszelo.c3.hu/02/02/14perger.htm
Probáld Ferenc (1995) A regionális földrajz helye a geográfiában. *Regionális Tudományi Tanulmányok* 2.sz. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. 35-63.o.
Probáld Ferenc (1995b) A világgazdaság regionális szerkezete. in: Probáld F. (szerk.) *Pro Geographia Humana*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Eötvös Kiadó, Budapest. 9-36.o.
Probáld Ferenc (2001) Tájföldrajz, regionális földrajz: a hídépítés szükségessége. *Földrajzi Konferencia*, Szeged. www.geogr.elte.hu
Rák Viktor (2002) Regionalizmus az Európai Unióban. in: Szentes D. (szerk.) *Új generáció a közigazgatásban*. Tempus Közalapítvány, Budapest. 7-22.o.
Rechnitzer János (1998) *Területi stratégiák*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
Ruttkay Éva (1995) Határok, határmentiség, regionális politika. *Comitatus* V.évf. 12.sz. 23-35.o.
Searle, J. R. (2000): *Elme, nyelv és társadalom*. Vince Kiadó, Bp.
Soós Edit (2001) Az europanizáció hatása a regionális identitás fejlődésére. in: Karikó S. (szerk.) *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Áron Kiadó, Budapest.
Süli Zakar István (1997) Régiók a földrajzi térben. *Comitatus* VII. évf. 3-4. sz., 7-16.o.
Süli-Zakar István (2003) A régió földrajzi integráció. In: Süli-Zakar I. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 127-140.o.

Szabó Pál (2002) *A hazai területi egyenlőtlenségi vizsgálatok térszerkezet fogalmai*. http://rs1.szif.hu/~pmark
Szabó Róbert (2005) *Regionalizmus az Európai Unióban és tagállamaiban*. http://rs1.szif.hu/~szabor
Szegvári Péter (2001) A területfejlesztési és/vagy közigazgatási régió kulturális aspektusai. *Comitatus* XI. évf. 1-2. sz., 151-159.o.
Szigeti Ernő (szerk.) (2001) *Régió, közigazgatás, önkormányzat*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest.
Szilágyi István (1998) Regionalizmus, globalizáció, szubszidiaritás. *Comitatus* VIII. évf. 7-8. sz., 28-33.o.
Szilágyi István (1999) Portugál dilemmák – közép-európai kérdőjelek. *Comitatus* IX. évf. 1-2. sz., 76-83.o.
Szilágyi István (2002) Közpolitika és regionalizáció Portugáliában II. *Comitatus* XII. évf. 5. sz., 5-18.o.
Tóth József (2004) *Kell nekünk régió?* www.mindentudas.hu
Tóth József (2005) Kell-e nekünk régió? Beszélgetés Tóth József professzorral. Kerner István – Kovács Tibor. *Területi Statisztika* 8. (45.) évf. 4. sz. 301-306.o.
Tóth László (1995) *Globalizáció és regionalizáció: hatásuk a magyar gazdaságra, különös tekintettel a mezőgazdaságra*. Scriptum Kiadó, Szeged.
Török Ádám (2005) *Ferkai András előadása a regionalizmusról*. www.vandoriskola.hu
Új Magyar Nagylexikon (1961), Akadémiai Kiadó, Budapest.
Van Staa, Herwig (2000) Régiók Európában. *Comitatus* X. évf. 10. sz. 39-47.o.
Varró Krisztina (2004) A régió mint diszkurzív termék. *Tér és Társadalom* XVIII. évf. 1.sz. 73-91.o.
Verebély Imre (2001) Önkormányzati rendszerváltás és modernizáció, különös tekintettel a megyék regionális célú megerősítésére. in: Szigeti Ernő (szerk.) *Régió, közigazgatás, önkormányzat.* Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest. 145-177.o.
Vofkori László (2002) *Gazdasági földrajz*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.
Walter Tibor (2001) A területi közigazgatás regionalizációja. *Comitatus* XI. évf. 3.sz. 22-31.o.
Webster (1996) (The new international webster's comprehensive dictionary of the english language. Deluxe encyclopedic edition) Trident Press International, Naples, Florida.
Zongor Gábor (1999) Az európai regionalizmus és magyar elképzelések. *Comitatus* IX. évf. 7-8. sz., 17-24.o.
Zongor Gábor (2001) Regionalizáció – decentralizáció vagy dekoncentráció, avagy valami egészen más? *Comitatus* XI. évf. 9. sz. 15-19.o.

Másodhivatkozások irodalomjegyzéke

Amelung, T. (1990) *Economic regions in Asia Pacific: an exercise in regional delimitation*. Kiel Institute of World Economics. Kiel working papers, 409, Kiel.
Blotevogel, H. H. (1996) *Auf dem Wege zu … Region und Regionsbildung in Europa*.
Bourdieu, P. (1989) Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzéséhez. *Szociológiai Szemle* 2.sz. p.8.
Figuerido, E. de (1998) Duas questoes maiores da regionalizacao no continente portugues. *Finisterra*, no 27-28. pp.111-116.
Haggett, P. (1987) …

Haggett, p. (2001) *Geography. Global synthesis*. Pearson Education Limited, Edinburgh.
Johnston et al. (2000) *The dictionary of human geography*. Blackweel, Oxford.
Keating, M. and Loughlin, J. (1997) *The political economy of regionalism*. Frank Cass, London.
Lajugie, J. (1979) **…**
Malecki, E.J. (1997) *Technology and economic development: the dynamics of local, regional and national competitiveness*. Longman, Edinburgh.
Paasi, A. (1989) A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása. *Tér és Társadalom* III. évf. 3. sz. 70-79.o.
Smouts, Marie-Claude (1998) The region as the new imagined community? in: Le Gales, Patrick and Lequesne, Christian (eds.) *Regions in Europe*: Routledge
Thrift, N. (1996) *Spatial formations*. SAGE Publications, London.
Weakliem, D.L.-Biggert, R. (1999) Region and political opinion in the contemporary United States. *Social Forces* 3. pp.863-886.

Internetes források:
https://my.wsu.edu
www.epiteszforum.hu
www.britannica.com